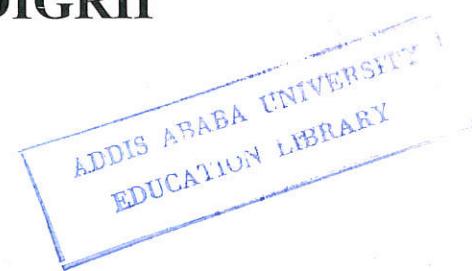

**YUUNIIVARSIITII ADDIS ABABAA
QU'ANNOOLEE BARNOOTA DIGRII
LAMMAFFAA**

**SAKATTAA RAKKOOLEE RAAWWII
HOJII GAREE MANA BARUMSAA AMURUU
SADARKAA LAMMAFFAA GOLA
BARNOOTA AFAAN OROMOO IRRATTI
GUFUU TA'AN**

MARGAA DABALOO

ADOOLESSA 2007

FINFINNEE

**SAKATTAA RAKKOOLEE RAAWWII
HOJII GAREE MANA BARUMSAA AMURUU
SADARKAA LAMMAFFAA GOLA
BARNOOTA AFAAN OROMOO IRRATTI
GUFUU TA'AN**

**WARAQAA QORMAATAA SAGANTAA
DIGRII LAMMAFFAA BARNOOTA AFAANII
FI BARRUU OROMOO GUUTUUF
QOPHAAHEE YUUNIIVARSIITII ADDIS
ABABAAT KAN DHIYAATE**

MARGAA DABALOO

ADOOLESSA 2007

FINFINNEE

GALATA

Hunda dura, gorsasaanii daangaa hin qabnee fi hamilee na jaajjabeesu naa kennuu qofa utuu hin taane, yeroosaanii aarsaa godhanii nuffii tokko malee barreeffama kana dubbisuun yaada na ijaaru naa kennuun gargaarsa naa gochuusaaniif gorsaa koo Dooktor Mandiidaa Barkeessaa baay'iseen galateeffadha.

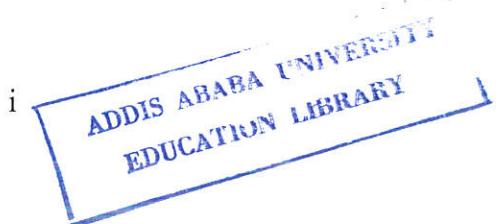
Akkasumas waajjiraalee banoota Godina Horroo Guduruu Wallaggaa fi Aanaa Amuruu, Supparvaayzaroota godinaa fi aanaa kanaa, hoggantoota, barsiisotaa fi barattooata Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa Lammaffaa odeeffannoo barbaachisaa ta'e waan naa kennanii fi marabbaa naa godhaniif galanni koo guddaa dha.

Hoggantoonni, barsiisonni fi barattoonni Mana Barumsaa Bishuuftuu Sadarkaa Lammaffaa meeshalee odeeffannoон ittiin funaanaman akkan yaalladhu waan naa hayyamaniif, nan galateeffadha.

Rakkoo koo rakkachuun, gammachuun koo gammaduun, yeroo hunda humna hin laafnee fi bitimaa taatee jalqabaa hanga dhumaatti kan na cinaa dhaabbataa turte hadha manaa koo Aadde Balaaynesh Garbiif kabnjii fi jaalalli koo yeroo hunda isheef haa ta'u. Kana malees, ijollee koo jaalatamtoota yaadaa fi hamilee naa kennaniif, isa kan kootiin isaan haa gahun jedha.

Yuuniivarsiitiin Addis Ababaa fi Kooleejiin Riifti Vaalii gargaarsa maallaqaa fi yaadaa naa taasisuunsaanii barnoota koo fiixaan baasuuf tumsa guuddaa naa godheera. Kanaafuu, guddaan galateeffadha.

Dhuma irratti, Haadha koo Aadde Mulunash Bayyanaa, hiriyyoota koo Addunyaa Miidhaqsaa, Tashoomaa Dhaabaa, Tashoomaa Sayifuu, Obbolaan koo Raffisaa Dabaloo, Abbabaa Kabbadaa, Geetuu Garbii, Ilmaan koo Taakkalaa Guutaa, Fayyeeraa Taakkalaa, Galataa Gammachuun fi isaan biroon yeroon barumsarra ture yaada, maallaqaa fi meeshaadhaan waan gargaarsa naa godhaniif, galanni koo inni olaanaan isaaniif haa ta'u.

Baafataa

Qabiyee	Fuula
GALATA-----	i
BAAFATA-----	ii
TARREE GABATEEWWANII -----	v
CUUNFAA -----	vi

BOQONNAA TOKKO

1. Seensa -----	1
1.1. Ka'umsa -----	1
1.2. Rakkolee Qu'annichi Irratti Xiyyeffatu -----	5
1.3. Kaayyoo Gooroo Qu'annichaa -----	6
1.4. Gaaffilee Qormaatichaa -----	6
1.4.1. Gaaffii Bu'uuraa Qormaatichaa -----	6
1.4.2. Gaaffilee Gooree -----	6
1.5. Faayidaa Qu'annichaa -----	7
1.6. Daangaa Qu'annichaa -----	7
1.7. Hanqina Qu'annichaa -----	8

BOQONNAA LAMA

2. Sakattaa Barruu -----	9
2.1. Maalummaa Hojii Garee -----	9
2.2. Akaakuu Hojii Garee -----	11
2.3. Gurmaa'ina Barattootaa -----	13
2.3.1. Gola Barsiisaatiin Hogganamu -----	13
2.3.2 Mala Hojii Gareetiin Barachuu fi Faayidaasaa-----	14
2.3.2.1. Mala Hojii Gareetiin Barachuu -----	14
2.3.2.2. Faayidaa Hojii Garee -----	15

2.4. Rakkolee Hojii Garee -----	20
2.5. Qaamolee Raawwii Hojii Garee Keessatti Gahee Murteessaa Qaban -----	23
2.5.1. Gahee Barsiisaa -----	23
2.5.2. Gahee Barataa -----	25
2.5.3 Gahee Sirna Barnootaa -----	25

BOQONNAA SADII

3. Wixinee fi Mala Qormaatichaa -----	27
3.1. Wixinee -----	27
3.2. Mala Qormaatichaa -----	28
3.3. Maddoota Ragaalee -----	28
3.4. Tuuta Iddattoo fi Haxa Iddatteessuu -----	28
3.4.1. Tuuta Iddattoo -----	28
3.4.2. Haxa Iddatteessuu -----	29
3.5. Meeshaalee Ragaan Ittiin Funaanamuu fi Adeemsasaa -----	30
3.5.1. Meshaalee Ragaan Ittiin Funaanamu -----	30
3.5.2. Adeemsaa Funaansa Ragaa -----	30
3.6. Qindaa'inaa fi Dhiyeessa Gaafannoo Barsiisotaa fi Barattootaa -----	30
3.6. 1. Qindaa'ina Gaafannoo Barsiisotaa fi Barattootaa -----	30
3.6.2. Dhiyeessa Gaafannoo Barsiisotaa fi Barattootaa -----	31
3.7. Do'ii Daree -----	32
3.8. Gaaffii fi Deebii -----	33
3.9. Mala Qaaccessa Ragaa -----	33

BOQONNAA AFUR

4. Ragaalee Dhiyeessuu, Qaaccessuu Fi Ibsu-----	35
4.1. Odeeffannoo Dimshaashaa/ Dhuunfaa Deebistootaa-----	35
4.2. Fedhii fi Jaalala Barattoonni Gareedhaan Barachuuf Qaban -----	37
4.3. Gahinsa Leenjii fi Muuxannoo Akkasumas Fedhii fi Kaka'umsa Barsiisotaa	-43

4.4. Qophiin Meeshaalee Sirna Barnootaa Afaan Oromoo Mala Hojii Gareetiin Barsiisuuf Hangam akka Mijaahu. -----	47
4.5. Gurmaa'inni Gola Barnootaa Mala Baruu fi Barsiisuu Hojii Gareetiin Barnootaa Afaan Oromoo Barsiisuuf Hangam Akka Mijaahu -----	51
4.6. Dhiibbaa Baay'inni Barattootaa Gola Barnoota Tokko Keessaa Mala Hojii Gareetiin Baruu fi Barsiisuu Irratti Qabu -----	56
4.7. Malli Baruu fi Barsiisuu Hojii Garee Qulqullina Barnoota Afaan Oromoo Hangam Akka Eegsisu-----	57
4.8. Rakkolee Gurguddoo Barsiisotaa fi Barattootaan Eeramanii fi Furmaatasanii -----	59
4.8.1 . Rakkolee Gurguddoo-----	59
4.8.2. Furmaata Rakkolee Gurguddoo -----	61

BOQONNAA SHAN

5. Gudunfaa, Xumuraa Fi Yaboo -----	63
5.1. Gudunfaa -----	63
5.2. Xumura -----	69
5.3. Yaboo -----	72
Kitaabota Wabii -----	76
Dabaleewan -----	79
Dabalee - A: Gaafannoo Barsiisotaan Guutamu	
Dabalee - B: Gaafannoo Barattootaan Guutamu	
Dabalee - C: Mirkaneeffata Do'ii Daree	
Dabalee - E: Qajeelfama Gaaffii fi Deebii	

Tarreeffama Gabateewwanii

Qabiyee	Fuula
Gabatee 4.1: Saala, Umrii, Sadarkaa Barnootaa fi Muuxannoo Deebistootaa-----	35
Gabatee 4.2: Gareedhaan Barachuuf Fedhii fi Hirmaanna Barattootaa -----	38
Gabatee 4. 3: Fedhii fi Hirmaannaan Barattootaa Sababii Iitti Gadi Aanaa Ta'e -----	39
Gabatee 4.4: Hojii Garee Irratti Hirmaanna Wal Qixa Qabaachuu Barattootaa-----	40
Gabatee 4. 5: Barsiisonni Barattootasaanii Hangam Akka Sissi'eessan-----	42
Gabatee 4. 6: Gahinsa Leenjii Barsiisonni Mala Hojii Gareetiin Barsiisuuf Qaban -----	44
Gabatee 4. 7: Gahinsa Muuxannoo Barsiisonni Mala Hojii Gareetiin Barsiisuuf Qaban -----	45
Gabatee 4. 8 : Mala Hojii Gareetiin Barsiisuuf Mijaahina Qophii Sirna Barnootaa Irratti Deebii Barattootaa-----	48
Gabatee 4. 9: Mala Hojii Gareetiin Barsiisuuf Mijaahina Sirna Barnoota Afaan Oromoo Irratti Deebii Barsiisotaa -----	49
Gabatee 4. 10 : Hojii Garee Gaggeessuuf Mijaahina Gola Barnootaa-----	51
Gabatee 4.11: Sababiiwwan Mijaahina Dhabuu Gola Barnootaa -----	52
Gabatee 4. 12: Akkaataa Taa'umsa Barattootaa -----	53
Gabatee 4. 13: Dhiibbaa Baay'inni Barattootaa Hojii Gareetiin Barsiisuuf Irratti Qabu -----	55
Gabatee 4.14: Hojiin Garee Qulqullina Barnoota Afaan Oromoo Hangam Akka Eegisu -----	57

Cuunfaa

Kaayyoon qormaata kanaa inni guddaan Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa Lammaffaa gola Barnoota Afaan Oromoo kutaa sagal keessatti rakkolee dalagaa hojii garee gufachiisan sakatta'uudhaan qu'annaa fi qormaataan addaan baasuu fi yaada furmaataa kennuu dha.

Manni barumsaa qu'annoon irratti gaggeefames sababiin filatameefii qorataan kun dhimma supparvijinii barnootaaaf yeroo Oromiyaa keessa naanna'aa turetti rakkoon hojiirra oolmaa mala baruu fi barsiisuu manneetii barnootaa sadarkaa 2ffaa keessa akka ture odeeffannoo waan argatee fi rakkoo kanas qu'annaa fi qormaata saayinsaawwaa ta'een mirkaneessuuf, odeeffannoona ka'umsaa argama abdiin jedhu waan jiruufi. Kutaan sagalis qabanni akka filatamu ta'eefii muuxannoo barattoonni gama hojii gareetiin sadarkaa tokkoffaa keessaa fidatanii dhufan hangam sadarkaa amma irra jiran keessatti akka isaan gargaare xiinxaluu fi barnoota itti aanuuf hangam akka isaan qopheessu madaaluufi. Qormaata kanas gaggeessuuf malli baay'ina ragaalee agarsiisuu fi ibsuu (descriptive) tajaajila irra ooleera. Ragaalee walitti qabuufis gaafannoona barsiisotaa fi barattootaaf kan qophaahe yoo ta'u, odeeffanno dabalataa argachuuf immoo mirkaneeffatni do'ii daree fi qajeelfamni gaaffii fi deebii hojiirra akka oolan ta'eera. Kana malees, naannoo sanaa fi hojjettoota barnootaa waan beekuuf, odeeffannoona gahaa fi barbaachisaa ta'e argama jedhee waan abdateefi. Waan ta'eef,, akka madda ragaatti barattoonni, barsiisonni, hoggantoonni mana barumsaa fi supparvaayzaroonni sadarkaa aanaa fi godinaa dhimmichi kallattiin waan isaan ilaaluuf beekaa (purposely) filatamaniiru.

Argannoona qu'annaan kanaa fedhii fi hirmaannaan barattootaa dalagaa hojii garee irratti gadi aanaa ta'uu; leenjii, muuxannoo fi kaka'umsi barsiisotaa gahaa ta'uu dhabuu; gurmaa'inni gola barnootaa fi gola tokko keessatti baay'inni barattootaa raawwii hojii garee irratti gufuu ta'uu; qophiin sirna barnoota Afaan Oromoo mala hojii gareetiin barsiisuuf mijahaha akka ta'ee fi mala hojii gareetiin baruu fi barsiisuun qulqullina barnoota Afaan Oromoo akka eegsisu agarsiisa.

Rakkolee mul'atan kana furuufis barsiisonni barattootasaanii mala hojii gareetiin barachuun bu'aa qabeessa ta'uusaa akka hubachiisanii fi jajjabeessan, deggarsa barbachisus utuu kennanii daansa. Kana malees, leenjii barsiisotaa irratti hanqina jiru furuuf, leenjii gaggabaabaa fi gannaa kennuu fi sadarkaan barnootasaanii akka fooyya'u gochuun ni mala. Itti dabalees, sababii barsiisonni dhaabbilee leenjii barsiisotaati leenji'anii erga hojiitti bobba'anii booda mala hojii gareetiin barsiisuuf hanqina qabaachuu isaanii irratti qu'annoona addaa gaggeefamuu qaba. Gurmaa'inni gola barnootaa fi baay'inni barattootaa marabbaa dhimmamtoota hundaatiin akka furamuu qabuu fi qindaa'inni sirna barnootaa, adeemsa baruu fi barsiisuu Barnoota Afaan Oromoo Mana Barumsaa Amuruu akka fooyyessuu danda'u yaanni furmaataa dhiyaatee jira.

BOQONNAA TOKKO

1. Seensa

1.1. Ka'umsa

- Kaayyoon barnootaa inni duraa lammii beekumsaa fi dandeettii qabu, of amanu, itti gaafatamummaa kan fudhatu, guddina biyyaaf kan tumsuu fi jiruu fi jirenya hawaasa keessatti dhalatee fi keessa jiraatu kan jijiiru uumuu akka ta'e hin mamsiisu. Misoomni qabeenya humna namaa haal-duree bu'uuraa ijarsa biyyaa akka ta'e Temesgen (2006:1) Chøwdhury fi Chowdhury wabeeffachuun ni addeessa. Bu'aa qabeessummaa yookaan bu'aa dhabeessummaan barnootaa immoo haalotaa fi wantoota wal xaxoo adeemsa barnootaa fi qabatama mana barnootaa irratti hundaa'a. Kana wajjin wal qabatee, fedhii fi kaka'umsi barattootaa, leenjii fi muuxannoon barsiisotaa fi tooftaa barnoonni itti dhiyaatu, haala qophii sirna barnootaa, gurmaa'inni mana barnootaa fi kurfaa'inni barattootaa bu'aa barnootaa argamuu qabu irratti dhiibbaa gaarii yookaan badda qaqqabsiisuu danda'u.
- Barnoonni gurmaa'ee fi qindaa'ee dhiyaatu misooma humna namaa argamsiisuun guddina biyya tokkoo dhugoomsa. Jiruu fi jirenya barataa, maatii barataa fi hawaasaa fooyyessa. Gama kanaan Chowdhury fi Chowdhuryiin,(2002:89), bifa itti aanuun yaada kenu.

The development of human resource is a basic pre-requisite for nation building. Children constitute the most important base of human resource endowment. This realization has generated immense interest and creative thinking in the field of child development and education. Children need worthwhile skills and experiences to become competent and responsible citizens that benefit themselves, their parents and the country at large. This calls for an organized and meaningful education.

Hojiin barnootaa karoora fi sagantaadhaan akka haala qabatamaa biyyoota adda addaatti kan gaggeeffamu yommuu ta'u, akkaataan itti dhiyaatus guddachaa fi fooyya'aa dhufeera. Haaluma kanaan, carraa barnootaa qulqullina qabu wal geessisuun keessatti faayidaan mala baruu fi barsiisuu olaanaadha. Keessattuu, mala baruu fi barsiisuu barataa gidduu-galeessa godhatetti fayyadamuun mala ammayya akka ta'ee fi hirmaanna si'aa'ina qabu barattoota akka gonfachiisu qormaanni ni agarsiisa. Fakkeenyaaf, Richardsii fi Rogers (2001: 192) gamtaadhaan

yookaan gareedhaan barachuun kan irra caalaa cimee qaama hojii barsiisaa ta'aa dhufe baroota 1960 fi 1970 keessa biyya Ameerikaa keessatti akka ture addeessu. Haalli biyya keenyaas yeroonsaa galmaayee jiraachuu haa dhabu malee, haala qabatamaa addunyaatiin ala ta'u hin danda'u.

- Biyya keenya keessatti yeroo ammaa baay'inni mana barnootaa fi hirmaannaan barattootaa akka dabale gabaasni barnootaa qaamolee mootummaa bara baraan ni agarsiisa (Muuxannoo koo). Haa ta'u malee, qulquolina barnootaa irratti rakkoon akka mul'atu gabaasni barnootaas haa ta'u, qaamoleen garaagaraa ni kaasu. Waan ta'eef, rakkoon qulquolina barnootaa maal irraa akka maddu beekuun ni mala. Gama kanaan, qulquolina barnootaa eegsisuuf gosni mala baruu fi barsiisuu hojii irra oolu murteessaadha. Malleen baruu fi barsiisuu keessaa immoo gareedhaan barachuun bu'aa guddaa akka qabu ogeeyyiin adda addaa ni ibsu. Fakkeenaaf, Pollard, A. (2002: 229) akkas jedha.

This is (group work) often recommended for developing social and language skills and as a means by which children can support, challenge and extend their learning together, for example, in searching CD-ROM encyclopaedias for information or through problem-solving or work on a creative task. Group work can provide researchers with opportunities to observe children's learning more closely and, through questioning or providing information, to support them as they move forward to new knowledge, skills or understanding .

- Akka yaada kanaatti, barattoonni dandeettii afaanii fi hawaasummaa akka guddifatanii fi wal faana ta'uudhaan akka wal gargaaran, rakkoo hiikanii fi barnootasaanii akka saffisiisan gareedhaan barachhuun akka isaan gargaaru hubanna. Hojiin garee qoarattootaafis carraa barattootatti dhiyaatanii hordofuu fi madaaluu akka argamsiisu hubachiisa.

Girmaan (2003:107), kan Ellis (1995) yaada Long, Mcleanii fi Castanos warabee dhiyeesse waraabuun, "...group work provides more opportunities for language production and greater variety of language use," jechuun faayidaa hojii garee daran agarsiisa.

Barattoota gola barnootaa keessatti argaman garee xixiqqotti hiruun carraa wajjin hojjechuu fi wal mariyachuu barattoota jidduutti uumuun haala hawaasummaa mana barnootaan ala jiruu fi

qabatama gola barnootaa wal simsiisuu akka ta'ee fi wanta barattoota gola guutuu irraa hin argamne akka miseensonni garee argatan kan gargaaru ta'uusaa Brumfitis (1979:73-74) ni eera.

Putting students into small groups in the classroom will both open up for them possibilities of interaction which are not normally available in a whole-class approach, and also make demands on them which - while they are difficult to specify precisely - will force a closer integration of language with social behaviour than would otherwise be possible, in a way compatible with our view of language acquisition and use.

Walumatti qabaatti, marii fi hojiin garee, barattoonni sodaa malee mata-duree kennameefi yookaan yaada irratti mariyatan gadi fageenyaan akka hubatan, ofitti amananii akka dubbatanii fi yaada dhiyeessan , adeemsa baruu fi barsiisuu keessatti si'aa'inaan akka hirmaatan, mala waliin ta'anii rakkoo hiikuu fi naamusaan wal caqasuu fi walirraa barachuu akka gonfachiisu Longii fi Porter (1985: 208-212), Girma Gezahegn (2003:106-7), Rod Ellisii (1994:599) fi Nunan (1988: 83) ni ibsu.

Naannoo Oromiyaa keessattis waggoottan kurnaan darban xiyyeffannoo guddaan carraa barnootaa waliin gahuu irratti daran xiyyeffatee waan tureef, mala hirmaachisaa ta'een barsiisun qulqullina barnootaa eegsisuu irratti hamma barbaadamu hin hojjetamne (muuxannoo koo). Malli baruu fi barsiisuu barattoota sissi'eessaa hirmaachisuu fi barattoonni akka wal gargaaraa baratan taasisu yoo hojiirra oole, garuu, qulqulina barnootaa eegsisuu irratti tumsa guddaa godha. Gama kanaan, mala hojii gareetiin barachuunis hanga danda'ametti barsiisotaa fi barattootaan qindaa'ee fi gurmaa'ee yoo dhiyaate bu'aa argamsiisuu danda'a.

Yeroo ammaa sabaa fi sab-lammoonni biyya kanaa afaan isaaniitiin akka hojjetanii fi baratan chaartarri mootummaa cehumsaa, heerri mootummaa fi imaammanni barnootaa ni mirkaneessu. Afaan Oromoos afaanota carraa kana argatan keessaa isa tokko. Erga afaan hojii fi barnootaa ta'ees waggoota 14 lakkofsiseera. Xiyyeffannoona qormaata kanaas Afaan Oromoo akka barnoota tokkootti manneetii barnootaa sadarkaa 2ffaa keessatti haala kamiin kennamaa akka jiru, keessattuu mala baruu fi barsiisuu hojii gareetiin barsiisuu irratti rakkolee jiran qormaataan addaan baasuu fi furmaata kennuu dha.

Afaan Oromoo sadarkaan amma irra jiru baay'ee gammachiisaa fi amansiisaadha jechuun ni danda'ama. Yeroo ammaa akka afaan barnootaatti manneetii barnootaa sadarkaa tokkoffaa (1-8), dhaabbata leenjii barsiisotaa, koollejjii barsiisota mootummaa fi dhuunfaa keessatti sadakaa dippiloomaa fi digiri duraatiin, yuuniivarsiitiiwan mootummaa keessatti immoo sagantaa digrii duraa fi lammataatiin akka afaan barnootaatti tajaajila kennaa jira. Akka barnoota tokkootti immoo, barnoota sadarkaa tokkooffaa irraa eegalee hanga barnoota sadarkaa lammaffaatti baratamaa jira.

Karaa biraa immoo, Afaan Oromoo akka afaan hojiitti Oromiyaa guutuu keessatti itti hujjetamaa jira. Qaamoleen bulchiinsa mootummaa, dameeleen waajjiralee adda addaa fi dhaabbileen miti mootummaa fi hawaasaa haajaasaanii kan hawaasummaa, kan dinagdee fi kan siyaasaa ittiin raawwaataa jiru.

Haa ta'u malee, malaa fi akkaataa Afaan Oromoo ittiin hujjetamuu fi barsiifamu irratti qu'annaa fi qormaatni barbaachisaa ta'e hin taasifamne. Garuu, akka qopheessaa sirna barnoota Afaan Oromoo sadarkaa tokkoffaa fi lammaffaatti (muuxanno koo), haalli sirni barnootaa itti qophaaye mala hirmaachisaa fi wal quunnamisiisaa ta'een ture. Ta'us qophiinii fi hawwiin qopheessitoota sirna barnootaa raawwii barsiisotaa fi barattootaa, akkasumas gurmaa'ina manaa fi gola barnootaa wajjin wal simachu baannaan bu'aa qabeessa ta'uu hin danda'u. Haalli qophiin silabasii, kitaabni barataa fi qajeelchi barsiisaa itti qophaanii fi akkaataa barnoonni itti dhiyaatu jidduu qaawwi jira taanaan, adeemsi baruu fi barsiisuu saakarraa'aadha jechuudha. Kaayyoon qophii sirna barnootaa fi akeekni barnootaa barbaadames galma hin gahu.

Fakkeenyaaaf, kitaaba barataa kutaa 9 fudhannee ilaaluu dandeenya. Kitaaba kana keessa boqonnaalee 23tu jiru. Boqonnaalee kanneen keessa boqonnaalee 18 kan ta'an jala shaakkallii fi gilgaalonni 32 ta'an hojii gareetiin akka barataman qopheessitoota sirna barnootaatiin kan wixinamanidha. Garuu hangam hojiirra akka oolanii fi hin oolle ragaan mirkaneessu hin jiru. Hanqinnii fi ciminni jiru qaacceffamee qaamolee caasaa barnoota Oromiyaatiin mirkanaa'es sadarkaa kamirrattuu argachuun hin danda'amne. Waan ta'eef, dhugaa qabatamaan manneetii barnootaa sadarkaa 2ffaa keessa jiru hubachuun, rakkolee adeemsa baruu fi barsiisuu mudatu jedhamanii tilmaamaman qormaataan mirkaneessuudhaan beekuuf furmaata kennuun ni mala.

Adeemsi kun immoo barattoonni, barsiisonnii fi qopheessitoonni sirna barnootaa bu'aa akka irraa argataniif daran ni tumsa.

Kana malees, qophii kitaabaa keessatti malli hojii gareetiin barsiisuu dhiyaate jechuunis qabatamaan hojiirra oole jechuu miti. Sababiinsaas wantoonni raawwii hojii garee irratti dhiibbaa qaban hedduu ta'uu waan danda'aniifi. Keessattuu, barsiisonni sirna barnootaa qophaahe gola barnootaa keessatti hojiitti jijiiruuf adda durummaan kan hiriiran waan ta'eef, sochii bal'aa fi cimaatu irraa eegama. Haa ta'u malee, leenjii, muuxannoo fi amantaan isaan qaban raawwiisaanii daangessuu danda'a. Itti dabalees, gurmaa'inni barattootaa fi mana barnootaa raawwii hojii garee irratti dhiibbaa qabaachuu danda'a.

Rakkoolee kana ka'umsa godhachuudhaan haala hojiin garee Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa gola barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessatti gaggeeffamaa jiruu fi rokkolee hojii garee kana irratti gufuu ta'an qu'annaa fi qormataan addaan baasanii qaaccessuu, ibsuu fi yaada furmaataa kennuun amantaa qu'ataa fi qorataa kanaati. Arganno qu'annaa kanaarraas manneettiin barnootaa biraan yaada ka'umsaa argatu abdiin jedhu jira.

1.2. Rakkoolee Qu'annichi Irratti Xiyyeeffatu (Statement of the Problem)

Jijjiiramaa fi guddina hawaasummaa, dinagdee fi siyaasaaf barnoonni bitimaa akka ta'e ni amanama. Kun immoo kan dhufuu danda'u humna namaa barsiisuu fi leenjisuuudhaani. Humni namaa leenji'ee fi hojiif qophaahe immoo jiruu fi jirenya fooyya'aa fi sadarkaa eege qabaachusaa irayyuu, guddinaa fi misooma biyyaa keessatti gahee olaanaa taphata. Humna namaa leenji'ee fi qarame argachuuf immoo bu'uurri yookaan raacatiinsaa barnoota akka ta'e hin mamsiisu. Kanaafuu, barnoonni beekumsaa, odeeffannoo, dandeettii fi ogummaa gonfachiisuuf meeshaa guddaa ta'uunsaa ni beekama. Waan ta'eef, kaayyoo fi galiin barnootaa qabeenya humna namaa misoomsuudha.

Haa ta'u malee, beekumsaa fi dandeettiiwan gama barnootaatiin argaman kana haala gaarii fi barbaachisaa ta'een argachuuf, malli barumsi itti dhiyaatu murteessaadha. Karaa kanaan, malli baruu fi barsiisuu hojii garee iddo guddaa qaba. Malli hojii garee barattoota gidduu galeessa godhachuun hirmaannaa barattootaa waan cimsuuf, qulqullina barnootaa eegsisuu irratti tumsa

guddaa godha. Kanaafuu, adeemsa baruu fi barsiisuu hojii garee milkeessuu irratti wantoota dhiibbaayaraa ta'an sakatta'uudhaan kallattii itti fooyya'insi argamuu danda'u argannoo qu'aannaas fi qormaataa irrattii hundaa'uun xiyyeffachiisuu dha. Marumatti, barnoota sadarkaa 2ffaa keessatti barattoota sadarkaa olaanaaf qopheessuu fi barnoota qulqullinaa fi ga'insa qabu gonfachiisuuf, adeemsaa fi gurmaa'ina barnootaa xiinxaluudhaan yaada furmaataa dhiyeessuun ni mala.

Waan ta'eef, haala mala baruu fi barsiisuu hojii garee mana barumsaa qu'annaaf filatame kana irraatti qu'annaas gaggeessuudhaan firiisaa agarsiisuun xiyyeffannoo qu'annaas kanaa ti. Imaammanni barnootaas adeemsi baruu fi barsiisuu barataa giddu-galeessa godhate hirmaachisaa ta'ee fi mala rakkoo hiikuutiin barnoota dhiyeesssuun lammii bor biyyaa misoomsuu fi ijaaru horachuuf bu'uura akka ta'e ni eera. Gama kanaan, kenninsa barnoota Afaan Oromoo manneetii barnootaa sadarkaa 2ffaa keessatti gaggeeffamaa jiru odeeffannoo qabatamaa ta'e irratti hundaa'anii xiinxaluun barbaachisaa dha.

1.3. Kaayyoo Gooroo Qu'annichaa (Main Objective of the Study)

Naannoo Oromiyaa, Godina Horroo Guduruu Wallaggatti, Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa, gola barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessatti raawwii hojii garee wantoota gufachiisan sakatta'uudha. Kanaafuu, xiyyeffannoona qormaata kanaa adeemsaa raawwii hojii garee wantoota gufachiisan sakatta'uun ragaadhaan mirkaneessuu, argannoosaa qaaccessuu fi yaada furmaataa kenuun faluudha.

1.4. Gaaffilee Qormaatichaa (Research Quastions)

1.4.1. Gaaffii Bu'uuraa Qormaatichaa (Basic Research Quastion)

Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa, gola barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessatti dalagaa hojii garee raawwachuuwantoonni gufuu ta'an maal maal fa'i ?

1.4.2. Gaaffilee Gooree (Specific Quastions)

1. Barattooni man barnoota kanaa mala baruu fi barsiisuu hojii gareetiin Afaan Oromoo barachuuf hirmaannaa fi fedhiin isaan qaban maal fakkaata?
2. Mala hojii gareetiin Afaan Oromoo barsiisuuuf leenjii, muuxannoo, fedhii fi kaka'umsi

- barsiisota mana barumsa kanaa maal fakkaata?
3. Qophiin meeshaalee sirna barnootaa mala hojii gareetiin barsiisuuf hangam mijahaa dha?
 4. Gurmaa'inni gola barnoota mana barnootichaa gareedhaan barachuu fi barsiisuuf mijahaa dhaa?
 5. Baay'inni barattootaa mala hojii gareetiin baruu fi barsiisuu irratti hangam rakkoo uuma?
 6. Malli baruu fi barsiisuu hojii garee barnoota Afaan Oromoo qulqullinaan barachuuf hangam tumsa?

1.5. Faayidaa Qu'annichaa (Significances of the Study)

Bu'aan qu'anno kana irraa argamu qaamolee itti aananiif faayidaa qaba.

1. Hojii garee ilaachisee barsiisonni, dura taa'oni mana barnootaa, supparvaayzaroonnii fi ogeeyyiin barnootaa odeeffannoo barbaachisoo ta'an argatanii mala gareedhaan baruu fi barsiisuu akka tumsan ni gargaara.
2. Barsiisonni faayidaa hojii gareerra argamu akka daran hubatanii fi amananii hojiirra oolchaniif ni fayyada.
3. Qopheessitoonni sirna barnootaa arganno qu'anna kanarraa ka'uun, qophiin sirna barnootaa hojii gareef bifa mijaa'uun qopheessuuf yaada ka'umsaa argatu.
4. Walitti dhufeenyaa fi gareedhaan hojehuu barsiisotaa fi barattootaa cimsuuf bu'uuraa fi ka'umsa ta'uu danda'a.
5. Qu'annaan kun qormaata gara fuula duraatti Afaan Oromoo si'aa'inaan barachuu ilaachisee gaggeeffamuuf ka'umsaa fi bu'uura ta'a jedhamee yaadama.

1.6. Daangaa Qu'annichaa (Delimitation of the Study)

Qu'annoonaan kun Naannoo Oromiyaa, Godina Horroo Guduruu Wallagga, Aanaa Amuruu, Magaalaa Oborraa, Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa keessatti gaggeeffame. Sababiin manni barumsaa kun filatameefis naannoosaa fi hojjettoota barnootaa waanan beekuuf, odeeffannoo gahaa fi barbaachisaa ta'e argachuu danda'a jedhee waanan amanee fi dhimma supparvijiniif jecha yeroon Oromiyaa kessa deddeebi'aa turetti rakkolee mala baruu fi barsiisuu irratti mul'ataa turan ka'umsa godhachuun ture. Rakkolee kana immoo qu'anno saayinsaawaa ta'een qoratanii mirkaneessuuf ragaan mana barumsa kana irraa argamu akka ka'umsaatti tajaajila jedhamee fudhatamee ti.

Oromiyaa keessa bara 2005/2006tti manneetiin barumsaa sadarkaa 2ffaa 181 ta'antu ture (Educational Statistics Annual Abstact of Oromia Education Bureau, 2006). Kana keessa Godina Horroo Guduruu Wallaggaa keessa manneetii barnootaa sadarkaa 2ffaa 7tu ture. Haa ta'u malee, qu'annaa kana hunda isaanii keessatti gaggeessuun sababii hanqina yeroo fi maallaqaatiin hin danda'amne. Haaluma kanaan, qu'annaa fi qormaanni kun Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa, Barnoota Afaan Oromoo kutaa 9ffaa irratti xiyyeffatamee akka hojjetamu daangeffameera. Kutaan sagal sababiin filatameefii immoo, muuxanno barattoonni barnoota sadarkaa 1ffaa keessa fidatanii dhufan, sadarkaa barnootaa amma keessa jiraniif hangam tumsaa akka jiruu fi muuxannoon gareedhaan baruu fi barsiisuu kutaa sagal keessatti hojiirra oolaa jiru barnoota egereef hammam barattoota akka qopheessaa jiru xiinxaluufi. Bal'ina qu'annichaa haala kanaan daangessuun immoo hojiinsaa akka garmalee hin bal'anee fi bifa qulqullinaa fi mijahaa ta'een akka xumuramuuf waan gargaaruufi.

1.7. Hanqina Qu'annichaa (Limitation of the Study)

Manneetiin barnootaa sadarkaa lammaffaa hedduun Naanno Oromiyaa fi Godina Horroo Guduruu Wallaggaa keessa jiraatan illee, qu'annaan kun sababii xiqqueinya maallaqaa fi yerootiin mana barumsaa hunda keessatti gaggeessuun hin danda'amne. Kanaafuu, Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa irratti xiyyeffatamee akka hojjetamu ta'eera. Waan ta'eef, bu'aan yookaan argannoon qu'annaa kanaa akka ka'umsaatti kan fudhatamu malee, manneetii barnootaa hunda irratti hojjeta jechuu miti. Kana malees, mala baruu fi barsiisuu afaan dhalootaa, keessattuu Afaan Oromoo, ilaachisee qu'anno fi qormaanni adda addaa irratti gaggeeffamanii akka madda odeeaffannootti kan tajaajilan gahinsaan argachuu hin dandeenye. Waan ta'eef, yaada qu'annichaa gadi fageenyaa fi bal'inaan qaaccessuuf, gudunfuu fi yaada furmaataa kennuu irratti hanqina qaba. Itti dabalees, Afaan Oromoo erga waggoota 14 as afaan barnootaa fi hojii ta'ullee, gama qu'annaa fi qormaataatiin xiinxalamee jechoonni filatamanii hin waalofne; ulaagaanis hin teenye. Haala kanaan, akkaataan barreeffama kanaa fi jechoonni qu'annaa kana keessatti tajaajilarra oolan muuxanno qu'ataa fi barsiifata waggoottan darban keessa hojiirra oolan waan ta'eef, ogeeyyii hunda biratti fudhatamu dhiisuudanda'u inni jedhu hanqina biroodha.

BOQONNAA LAMA

2. Sakattaa Barruu

2.1. Maalummaa Hojii Garee

Sirna (siistamii) barnootaa tokko keessatti akkaataa barnoonni itti kennamu qulqullinaa fi gahinsa barnootaa eegsisuu keessatti iddo olaanaa qaba. Kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf, malli barnoonni itti dhayaatu murteessaadha. Barnoonni immoo tooftaalee adda addaatiin dhiyaata. Tooftaalee kana keessaa tokko mala marii fi hojii gareetiin barsiisutti. Hojii barnootaa keessatti malli baruu fi barsiisuu gahee olaanaaakkuma qabu, hojiin garees mala baruu fi barsiisuu keessatti iddo guddaa qaba. Hojiin garee mala ammaayyaatiin barumsa kennuu akka ta'e ogeeyyiin barnootaa fi xiinsamqooqaa (psycholinguists) ni hubachiisu.

Barachuu irrattis haa ta'u jiruu fi jirenya keessatti, walii galanii hojjechuun bu'aa olanaa akka qabu Jacobs. G. (1988: 100) ni ibsa. Hojii daldalaa keessattis haa ta'u namoonni dhuunfaa adeems jiruu fi jirenya keessatti bu'aa qabeessa ta'uuf, walii galanii gamtaadhaan yookaan gareedhaan hojjechuun akka walii galaatti furtuu jirenya keessatti milkaa'uu akka ta'ee fi kunis barachuu keessattis akka wal fakkaatu ragaaleen adda addaa akka agarsiisan addeessa.

Hojiin garee moggaasa garaagaraa qaba. Takka takka gamtaan barachuu, yeroo biraa immoo marabbaan barachuu, yeroo kaan waliin barachuu, yoo kaan immoo gareedhaan barachuu akka ta'etti moggaafama (Davis, 1993:1). Ammaaf, garuu, dhimma qu'annaa kanaaf jecha hojii garee jechuun itti fayyadamneera.

Maalummaa hojii garees gama ilaaluun hiikni adda addaa ni dhiyaata. Fakkeenyaaaf, Cohen (1972:2) hojii garee haala itti aanuun addeessiti.

Students working together in a group small enough so that everyone can participate on a task that has been clearly assigned. Moreover, students are expected to carry out their task without direct and immediate supervision of the teacher. Group work is not the same as ability grouping in which the teachers divide up the class by academic criteria so that they can instruct a more homogeneous group.

Akka waraabbii kanaatti, miseensonni garee xiqqaachuu isaanii irraa kan ka'e gocha kennameefii irratti bal'inaan qooda fudhachuuf carraa argatu. Itti dabaluunis, utuu barsiisaan kallattiidhaan keessa seenee hin to'atiin hojii kennameefii akka raawwatan irraa eegama. Miseensonni garees akka dandeettii isaaniitti kan walitti dhufan utuu hin taane, beekumsaa fi dandeettii garaagaraatiin akka gurmaa'an ta'uu mala.

Girmaanis (2003 : 105) hojiin garee gochoota miseensonni garichaa wal faana hojjetanii fi baay'ina miseensota garee haala itti aanuun ibsa. “*Group work is here used to refer to activities where two to five or six students are assigned to work together.*”

Akka yaada Beebee fi Mastersonitti (1986:3). immoo, maalummaan hojii garee hojii wal faana hojjetamu keessatti namoonni murtaa'an walii wajjin akka hirmaatan beekanii jijiirama fiduuf kan wajjin mariyatani fi yaada wal jijiiranidha. Haaluma kanaan, kaayyoo tokko galmaan gahuuf namoonni lamaa ol ta'an kallattiidhaan wal bira taa'anii odeeaffannoo fi yaada wal jijiiruu akka ta'e jarri kun ni ibsu.

Hojiin garee barattoota gola barnootaa keessa jiran garee gareedhaan ijaaruun mata-duree dhimmoota garaaguraa irratti akka mariyatan gochuudha. Akka miseensa gareettis wal hubachuun haala dammaqinsa qabuun wal faana dalaguudha. Malli kun barattooni waliisaanii wajjin akka mariyatani fi walirraa baratan waan taasisuuf, sodaa fi qaanii barattooni dubbachuu fi yaada wal jijiiruuf qaban, akkasumas yaadaa fi fedhii isaan barsiisaa irratti hirkachuuf qaban ni xiqqeessa; carraa afaan shaakaluu barattootaa jajjabeessuun ni babal'isa (Atkins, Hailomii fi Nuru, 1996).

Brumfitis (1979:72) yaada ogeeyyi adda addaa waraabbachuun maalummaa garee, “*A group is usually defined as a number of people who interact with one another, who are psychologically aware of one another, and who perceive themselves to be a group*”, jechuun eera. Haluma kanaan, namoonni yookaan barattooni walitti dhufuudhaan dhimma yookaan mata-duree tokko irratti miseensota yaada wal jijiiranidha. Kana malees, dammaqinsa xiinsammutiin kan wal hubatanii fi garee tokko ta'uusaanii kan amanan akka ta'e hubachiisa.

Miseensota garee mariif qopheessuunii fi marii gaggeeffamu sana qindeessuun yeroo gabaabuu daqiiqaan lakkaa'amtu keessatti yookaan immoo wayitii (period) guutuu kessatti raawwachuun ni danda'a. Mariin garees maal akka ta'e Byrneetiiin (1976: 80) ibsameera.

By discussion is meant any exchange of ideas and opinions either on a class basis, with you as the mediator and to some extent as the participator, or within the context of a group, with the students talking amongst themselves. It may last for just a few minutes or it may continue for a whole lesson (in which case it belongs, of course, to advanced stage of language learning).

Yaadni kun akka ibsutti, mariin garee kan gaggeeffamu barattoota jidduutti yommuu ta'u, adeemsa marii keessatti gaheen barsiisaa haala mijeessaa, yookaan hirmaataadha malee murteessaa miti. Haa ta'u malee, adeemsi hojii garee akka milkaa'uuf sirrtti karoorsuu fi qindeessuun, akkasumas bu'aan marii garee sanaa barsiisaatiin walitti gudunfamee gadi fageenyaan barattootaan hubatamuu qaba.

Walummaa galatti, hojiin garee miseensota dhimma yookaan kaayyoo tokkoof walitti gurmaa'anii kaayyoo sana galmaan gahuuf kallatiidhaan yaada wal jijiiran akka ta'e hubachuun ni danda'ama.

2.2. Akaakuu Hojii Garee

Richardsii fi Rodgers (2001:196), yaada Johnsonii fi hiriyyootasaa fudhachuun gareedhaan barachuu bakka sadiitti quodu. Isaanis:

- **Garee idilee** – yeroo gareen kun itti turu wayitii barnootaa tokko irraa hanga torbaan baay'eetti deemuu danda'a. Kaayyoona isas gochoota muraasa ta'an ittiin hojjechuu fi galii barnootaa barattoota hunda hammatu galmaan ga'uu keessatti barattoota hirmaachisuufi.
- **Garee miilta'aa** - gareen kun kan yeroof dhaabbatudha. Yeroon inni turus daqiiqaa muraasaa hanga wayitiin barnootaa sun xumuramuttidha. Kaayyoona isas yeroo barattooni kallatiidhaan barnoota irratti hirmaatan akka barnoota sana irratti fuuloeffatan gochuufi.
- **Garee dhaabbataa** – gareen kun yoo xinnaate hanga waggaan kan turu ta'ee, gareewwan addaa addaa kan of keessatti qabatudha. Kaayyoona isas miseensonni garee barnootasaanii

galmaan gahachuu akka danda'aniif akka wal gargaaran, wal jajjabeessanii fi deeggaran gochuuf kan ijaaramudha.

Nation (1994: 161-166) hojii garee iddo afuritti qooda. Bu'urri qoodama gareewwan kanaas gocha tokkoo tokkoon garee raawwatuu fi odeeffannoo barattooni dhuunfaatti yookaan gareedhaan qaban irratti hundaa'a. Haaluma kanaan;

- ❖ **Qindeessa walitti makoo (Combining arrangement)** – garee kana keessatti miseensonni garee , tokko tokkoon barattootaa, odeeffannoo addaa fi barbaachisaa ta'e tokko qabu. As irratti barattooni dhuunfaadhhaan odeeffannoo ciccittuu kan barattooni kaan hin qabne yoo qabaatan, yeroo gareedhaan walitti dhufan immoo gocha kennameefii raawwachuuf odeeffannoo qofaa qofaatti qaban walitti fiduun gochicha ittiin raawwatu.
- ❖ **Qindeessa gamtaa (Cooperative arrangement)-** Barattooni miseensa garee kanaa hundisaanii gocha kennamee fi yaada waliisaanii irratti odeeffannoo wal qixa ta'e qabu. Kaayyoon isaas barattooni hubannoosaanii walii hiraa gocha kennameefiif furmaata akka barbaadan gargaaruufi
- ❖ **Qindeessa olaanaa-gadaanaa (Superior-inferior arrangement)-** hojiin garee qindeessa olaanaa-gadanaa, barsiisuu duubatti hafaa wajjin wal fakkaata. Miseensonni garee kanaa hundisaanii odeeffannoo hin qabani. Odeeffannoo hunda kan qabu barataa tokko yookaan barattoota muraasa qofa.
- ❖ **Qindeessa dhuunfaa (Individual arrangement)-** garee kana keessatti barattooni hundisaanii odeeffannoo wal fakkaatu qabu. Haa ta'u malee, barataan tokko odeeffannoo cittuu ofii qabuun qofa gocha raawwata.

Gosoонни hojii garee armaan olitti eeraman haala taa'umsa barattootaatiinis garaagarummaa qabu. Kana malees, akkaataan walitti dhufeenyaa barattootaa, galiin barnootaa fi gochaaleen raawwataman addaddummaa qabu.

Karaa biraammoo, caaseffama galii hojii garee irratti hundaa'uun Jacobs. G. (1988:98) hojii garee iddo sadiihti hiree ilaala. Bu'uruma kanaan :

- **Caasaa galii gamtaa-** hirmaattonni garee kanaa kan galii dhuunfaasaanii gahuu dandahan yoo hiriyyoonnisaanii galiisaanii galmaan gahan qofa. Kana fakkeenyyan ibsuuf taphattoota kubbaa kachoo fudhachuun ni dandahama. Taphatoonni kun yoo marrabbaa fi gareedhaan walii galanii hojjetan malee qofaa qofaatti bu'aa argachuu hin danda'ani.
- **Caasaa galii wal dorgommii-** wal quunnamtiin miseensota garee kanaa wal diddaa fi wal dorgommii irratti kan hundaa'edha. Wal faana yaadanii fi hojjetanii galiisaanii ruktuuf fedhii fi marabbaan hin jiru. Garee kana fakkeenya taphattoota dorgommii teenisiitiin wal fakkeessuun ni danda'ama.
- **Caasaa galii dhuunfaa-** hirmaattota garee kana keessa wal quunnamtiin wal faana galii tokko gahuu hin jiru. Bu'aan hirmaataan tokko argate kan isaan biroo wajjin wal hin simatu. As irratti fakkeenya gaarii ta'uu kan danda'u galii dorgomtoota bishaan daakaniiti.

Kanaafuu, caasaan barattoota gola tokkoo yoo barsiisaatiin hojii gareef mijahuu baate, raawwii hojii garee irratti akka dhiibbaa qabu Jacobs, G. (1988:97) ni ibsa. Barattoonis wal gargaaruuf fedhii hin horatan jedha.

2.3. Gurmaa'ina Barattootaa

2.3.1. Gola Barsiisaatiin Hogganamu

Akka seenaa mala baruu fi barsiisutti golli barnootaa barsiisaa gidduu galeessa godhatee gaggeefamaa akka dhufe qu'annoowwan adda addaa ni hubachiisu. Yeroo ammaa malli baruu fi barsiisuu barsiisaatiin hogganamu akka boodatti hafaatti fudhatama. Sababiin kennamus adeemsa barumsaa keessatti barattooni carraa hirmaachuu hin argatan kan jedhudha. Gola barnootaa barsiisaatiin durfamu ilaalcissee ogeeyyiin adda addaa waan jedhan qabu. Gola barnootaa barsiisaatiin hogganamu ilaalcissee Girma Gezahegn (2003:105) yaada Harmer fudhachuun, “*Lock-step, ..., is the traditional teaching situation, in other words where a teacher-controlled session is taking place*”, ibsa. Adeemsi baruu fi barsiisuu akkasii kun immoo yeroo fi carraa bal'aa daran barsiisaaf kenna. Hirmaannaan barattootaa, garuu, ni daangeeffama.

McDonough fi Shaw (1994: 230-231) yaada Longii fi hiriyyootasaa wabeeffachuun, gola barnootaa barsiisaatiin durfamu keessatti gochoonni hunduu barsiisaatiin kan raawwatamanii fi

barattooni deebistoota qofa akka ta'an daangeessa. Kana malees, barsiisaan gaafataa, dadammaqsaa fi madaalaa yeroo ta'u, barattooni immoo deebistoota ta'uudhaan akka daangeffaman taasisa jedhu. Adeemsi baruu fi barsiisuu akkasii kun immoo barattooni hundi haala wal fakkaatuun barsiisaa qofa hordofaanii akka deeman taasisa. Dhimma baratamu sanarratti barattooni yaada haaraa dhiyeessanii fi ofitti amananii hojjechuuf carraa hin argatan.

Rakkoon mala barsiisuu barsiisaatiin durfamuu (Girmaa, 2003:105) barattooni akka dubbatan yeroo gahaa kennuu dhabuu fi barattooni afaan baratan sana ofitti amananii dubbachuu dhabuudha. Sababii kun ta'uu danda'eefis wal quunnamtiin gola keessatti mul'atu barataa dhuunfaa fi barsiisaa jidduutti, barsiisaa fi barattoota gola keessa jiran wajjin malee, barattota jidduutti miti. Itti dabalataanis, gaheen barattootaa deebisuu qofa waan ta'eefi.

Gola barnootaa barsiisaatiin hogganamu keessatti saffisaan barachuun barattootaa saffisa barsiisaa irratti hundaa'a. Yoo barsiisaan dafee deema ta'e, barattooni ciccimoon hordofuu danda'u; yoo barsiisaan suuta deema ta'e, barattooni dadhaboo ta'an carraa argatu. Garuu, barattooni cimoo ta'an immoo ni nuffu. Haala kana McDonough fi Shaw (1994: 231) yaada Long fudhachuun, barsiisaan barattoota duddubbeensaanii garaagara ta'e bakka tokkotti fidee afaan barsiisuuf yaalu, barattoota hunda haala tokkoon, yeroo tokko keessatti, saffisa, malaa fi haxa wal fakkaatuun dirqisiisuudha jedhu.

Rakkoolee kanneen fakkaatan irraa ka'uun barattoota gola tokko keessa jiran gareedhaan hiruun barsiisuun barbaachisaa ta'aa dhufe. Keessattuu, baroota 1980nii as bal'inaan akka hojiirra oolaa dhufe eerama.

2.3.2 Mala Hojii Gareetiin Barachuu fi Faayidaasaa

2.3.2.1. Mala Hojii Gareetiin Barachuu

Hojiin garee maloota si'aa'inaan ittiin baratan keessaa isa tokko ta'uu isaarrayyuu, barattooni gola tokko keessatti argaman mata-duree marii irratti yaada wal jijiiruun kaayyoo marii sanaa galmaan gahuu akka ta'e ni amanama. Mala gareedhaan barachuu Christison (1990:140) yaada Calderon waraabuun haala itti aanuun agarsiifti. Akka yaadasheetti, gareedhaan barachuun tarsiimoo barattoota ittiin jajjabeessanii fi mana barumsaa keessa tursan, ilaalcha barattooni

ofiifis ta'e barattoota biroof qaban akka fooyeffatan gargaaruu, daandii itti gadi fageenyaan yaadanii fi rakkoo hiikan agarsiisuu fi dandeettiwwan wal faana hojjechuu gonfachuudha jetti.

Waan ta'eef, gareedhaan barachuun si'aa'inaan barnoota hordofuu, hubannoo cimsachuu fi beekumsaa fi dandeettii horachuu dha. Hojiin garee sirriitti yoo karoorfamee fi qindaa'e sochii si'aa'inaan barachuu (active learning) keessatti meeshaa guddaa akka ta'ee fi barattoota hundaaf carraa akka kenuu Cohen (1972:1) ni ibsiti. *"If a teacher wants to produce active learning, then group work, properly designed, is a powerful tool for providing simultaneous opportunities for all class members."* Akka yaada kanaatti, faayidaan hojii garee , barattoota qofaaf utuu hin taane, barsiisaanis hirmaannaadhaan barsiisuuf bu'aa qabeessa akka ta'e hubachuun danda'amaa.

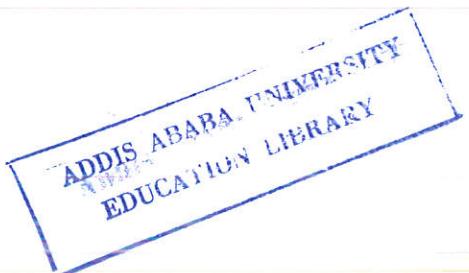
Akka walii galaatti, gareedhaan baruu fi barsiisuun barataafis ta'e barsiisaaf bu'aa qabeessa. Barattooni onnataniif fedhiidhaan akka waliraa baratan, qabiyyee dhimma irratti mariyatamu sanaa gadi fageenyaan akka hubatan, dandeettii hubannoo fi qayyabannoo akka argatan, ofitti amananii akka hojjetanii fi tajaajila afaan jiruu fi jirenya keessatti qabu akka xiinxalan kan gargaaru ta'uu isaarrayyuu, dadhabbi barsiisaa fi itti fayyadama yeroo irratti barsiisaan gargaarsa argata. Sababiinsaas miseensonni garee madda beekumsaa fi odeeaffannoo ta'uu isaaniirrayyuu, waliin ta'anii rakkoo hiikuu irratti haalli mijahaan waan uumuufi. Waan ta'eef, mala hojii fi marii gareetiin barumsa gaggeessuun, barnoota qulqullinaa fi ga'insa qabuu fi jiruu fi jirenya keessatti faayidaa qabu kennuu akka ta'e hubachuun hin rakkisu.

2.3.2.2. Faayidaa Hojii Garee

Adeemsa baruu fi barsiisuu keessatti gareedhaan barachuun bu'aa guddaa akka qabu ogeeyyiin adda addaa ni ibsu. Fakkeenaaf, Davis (1993: 1) akkas jetti.

Students learn best when they are actively involved in the process. Researchers report that, regardless of the subject matter, students working in small groups tend to learn more of what is taught and retain it longer than when the same content is presented in other instructional formats. Students who work in collaborative groups also appear more satisfied with their classes.

Akka waraabbi kanaatti, adeemsa baruu fi barsiisuu keessatti barattooni gareedhaan baratan daran si'aa'inaan akka hirmaatan hubanna. Kana malees, barattooni gareedhaan baratan waan

baratan sirriitti hubachuu fi qabachuuf akka isaan gargaaru ibsuu isaarrayyuu, barumsa isaaniitti akka gammadan ni gumaacha.

Girmaan (2003:107), kan Ellis (1995) yaada Long, Mcleanii fi Castanos waraabbee dhiyeesse waraabuun, hojiin garee carraa afaanicha bal'inaan dubbachuu argamsiisuu isaarrayyuu, faayidaa olaanaa afaan dhimmoota adda addaa keessatti kennuu danda'u hubachuu bu'aa qabeessa ta'uusaa mirkaneessa.

Kana malees, Freeman (2000: 150) kaayyoon hirmaannaadhaan barachuu dhiibbaa hawaasummaa, seenaa fi aadaan jirenya barattootaa irratti qabu akka hubatan isaan taasisa jedha. “ *The goal of the participatory approach is to help students to understand the social, historical, or cultural forces that affects their lives, and then to help empower students to take action and make dicissions in order to gain control over their lives.*” Hojiin garees hirmaannadhaan waan baratamuuf, barattooni sirriitti akka of beekanii fi of danda'anii hojjechuudhaan akka jiruu fi jirenyasaanii fooyeffataniif bu'uura ta'a.

Alamirew (1992: 13) afaaaniin sirriitti dubbachuun kan danda'amu yoo afaanichi matumasaatiin dhimma baasee fi yoo barattooni afaanichaan sirriitti walii galanii rokkolee garaagaraa hiikuuf, odeeffanno wal jijiiruu fi mariidhhaan dhimma tokkoof furmaata kennuuf hawwii qabaatan, hojiin garee furtuu gaarii ta'uu ibsa.

Thus, fluency can be obtained if language is used as a means to an end and if students have a desire to communicate through the language in order to solve a problem, exchange information, negotiate to settle an issue, etc. These are possible activities if and only if the students are required to form groups or pairs to do the activities.

Akka waraabbii kanaatti, afaaaniin sirriitti dubbachuun kan danda'amuu afaanichi dhimma barbaadamuuf tajaajilarraa yoo oolee fi barattooni rakkoo isaan mudate hiikuuf yoo ittiin wal quunnamani dha. Kana malees, odeeffanno yoo ittiin wal jijiiranii fi dhimma tokko irratti wal mariyatan bu'aa qabeessa ta'a. Kunimmoo kan ta'uu danda'u yoo barattooni gareedhaan ijaaramanii gochaalee barbaachisan raawwatan qofaa dha.

Brumfitis (1979:73-74) kanuma cimsa.

Putting students into small groups in the classroom will both open up for them possibilities of interaction which are not normally available in a whole-class approach, and also make demands on them which - while they are difficult to specify precisely - will force a closer integration of language with social behaviour than would otherwise be possible, in a way compatible with our view of language acquisition and use.

Haaluma kanaan, gareedhaan barachuun daree barattoota hunda wal faana barsiisuu irraa kan hin argamne ta'uusaarrayyuu, barattoonni wal quunnamanii wal faana barachuuf carraa kan banu, tajaajila afaanii fi dhimmoota hawaasummaa kan wal simsiisu ta'uu hubachiisa. Faayidaa waliraa barachuus ni cimsa jedha.

Nunanis, gama isaatiin, (1988:83) yaada kana daran jajjabeessa. “*Group work provides an environment in which learners can comprehend, it gives them opportunities for production and it provides contexts within which meaning can be negotiated.*” Akkuma yaadni kun agarsiisutti, gareedhaan barachuun hubannoo barattootaa kan cimsu, hiikaa fi itti fayyadama afaanii kan gabbisu ta'uusaati. Itti dabaluun, Rod Ellis (1994 : 598), “*Group work is often considered an essential feature of communicative language teaching ,*” jedha. Haaluma kanaan, hojiin garee barsiisuu afaanii waliin dubbii keessatti mala baay'ee barbaachisaa ta'uusaa nu hubachiisa.

Gareedhaan barachuun dandeettiin barattootaa afaan barachuu irratti daran akka cimu ogeeyyii barnootaatiin ibsama. Fakkeenyaaaf , Longii fi Porter (1985: 208-212) bu'aa hojiin garee afaan barachuu keessatti gumaachu haala itti aanuun ibsu.

- Hojiin garee barattoonni jiruu fi jireenyasaanii keessatti carraa afaan baratan sanatti fayyadamuu ni guddisa,
- Hojiin garee qulqullina dubbii barataa ni fooyessa,
- Hojiin garee barsiisuu dhuunfessaaf (individualization of instruction) madda cimaa ta'a,
- Hojiin garee haala eeytentaa amala gaarii (positive affective climate) ta'e saffisiisa,
- Hojiin garee kaka'umsaa fi si'aa'ina barataa dabala.

Marii fi hojii garee keessatti barattoonni yaada bal'inaan akka wal jijiiran carraa argatu. Akka yaada Cohenitti (1972:3), barattoonni gaaffii wal gaafachuuuf, ibsa walii kennuuf, yaada wal jijiiruuf, wal qeequuf, wal dhaggeeffachuuuf, walii galuuf, wal mormuuf yookaan walii galanii

murtii irra ga'uuf carraa gahaa argatu. Kana malees, mallatoo adda addaatiin walii galuu danda'u. Fakkeenyaaaf, qubaan agarsiisuudhaan, akkaataa wanti tokko itti hoijetu dalagaan mul'isuun, mataa raasuun, nyaara walitti guuruun yookaan fuula ifaa ta'e agarsiisuun hirmaachuu danda'u. Kanaafuu, gareetiin barachuun fi hojjechuun faayidaa olaanaa qaba.

•

Barbaachisummaa hojii garee ilaachisee Cohen (Isuma Olii: 6) haala itti aanuun miidhagsitee agarsiifti. Kunis galii barnoota hayyummaa fi hawaasummaa fiixaan baasuuf hojiin garee tumsa guddaa akka godhu yaada kanarrraa hubachuun ni danda'ama.

Group work is an effective technique for achieving certain kinds of intellectual and social learning goals. It is a superior technique for conceptual learning, for creative problem solving, and for increasing oral language proficiency. Socially, it will improve intergroup relations by increasing trust and friendliness. It will teach students skills for working in groups that can be transferred to many student and adult work situations. Group work is also a strategy for solving two common classroom problems: keeping students involved with their work, and managing students with a wide range of academic skills.

Waraabbii kanarrraa hubachuun akka danda'amutti, gareedhaan barachuun, hubannoo yaadrimieewwanii, mala kalaqanii ittiin rakkoo hiikan uumuu fi beekumsaa fi ga'insaan afaanichaan dubbachuu argachuuf haxa olaanaa ta'uusaati. Gama hawaasummaatiin, fedhii fi hiriyyummaa barattootaa cimsuudhaan, wal quunnamtii miseensota garee barattoota jidduu jiru ni fooyyeessa. Itti dabalataanis, dandeettiin gareedhaan hojjechuu barattootaa akka cimuu fi tarsiimoo barattoonni ittiin hojjetanii fi beekumsa ittiin argatan ta'uusaa agarsiisa.

Gola barnootaa keessatti barbaachisummaa hojii garee fi deeggarsa inni ogeeyyi barnootaatiin qabus Long fi Porter (1985 : 207) akkas jechuun xiyyeffachiisu.

The use of group work in classroom... has long been supported by sound pedagogical arguments. Recently, however, a psycholinguistic rationale for group work has emerged from second language acquisition research on conversation between non-native speakers, or interlanguage talk. Provided careful attention is paid to the structure tasks students work on together, the negotiation work possible in group activity makes it an attractive alternative to the teacher-led , "lockstep" mode and a viable classroom substitute for individual conversations with native speakers.

Waraabbichi hojii gareen afaan dhalootaas ta'e afaan lammaataa barachuuf, faayidaa akka qabu agarsiisa. Yaada waraabbii kanaa irraa akka hubannutti, hojiin garee gochoota caasaa afaaniif xiyyeffannoон sirriitti kennamee gaggeeffame jennaan, afaan barachuu keessatti faayidaa guddaa akka qabu agarsiisa. Ogeeyyiin barnootaas kanuma akka deggaran ibsa. Bu'aansaas gola barsiisaatiin hoogganamu caalaa filannoo afaan barsiisuu hawwachiisaa akka ta'e eeru. Faayidaa hojii garee ilaachisuun Baabee fi Masterson (1986: 5-8) qabxiwwan itti aananiin dhugaa bahu.

- Miseensonni garee muuxannoo fi beekumsa adda addaa duraan qaban fidatanii waan gara hojii gareetti dhufaniif, madda odeeffannoон fi beekumssaa ta'uusaa isaanii,
- Rakkoo murtaa'e tokko dhuunfaadhaan hiikuuf yaalurra, maloota garaagaraa miseensota garee irraa madduun furuuf yaaluun bu'aa qabeessa ta'uusaa,
- Gareedhaan hojjechuun dhimma irratti mariyatamu sana sirriitti hubachuufi barachuuf mala fooyya'aa ta'e kan saffisiisu ta'uusaa,
- Barattoonni yeroo gareedhaan hojjetan fedhiinsaanii waan guddatuuf, mala adeemsa rakkoo hiikuuf fi murtii kennuu irratti dammaqinaan qooda fudhachuusaanii fi
- Miseensonni garee akkuma wal mariyataa demaniin irra caalaa waliisaanii fi of hubachaa akka deeman isaan gargaaruusaa mirkaneessu.

Ta'us, hojiin garee hanqinas akka qabu ogeeyyiin adda addaa sodaasaanii ibsu. Fakkeenyaaaf, Girmaa (2003: 115-122) fi Birhanuun (2000: 64-66) hanqinoota gama hojii gareetiin jiran addeessaniiru. Akka yaada jara kanaatti, baay'ina barattootaa irraa kan ka'e, baay'inni gareewwanii fi miseensota garee ni baay'ata. Kunis baay'achuu sagalee fi naamusa eeganii hojii garee hojjechuu irratti dhiibbaa uuma; golli ni dhiphata. Kana malees, barsiisonni hojii garee karoorsanii, qindeessanii fi hordofaa waan hin dhiyeessineef, barattoonni fedhiidhaan hin hirmaatan, isaan hirmaatanis baay'ee muraasa. Dudduubbeen barattootaa dadhabaa ta'uunsaa barattoonni akka walitti hirkatanii fi hojii garee hojjechuu irratti qooda fudhachuu irra sodaachuu fi baqachuun filachuun akka jiru eeru. Adeemsi akkasiimmoo qulqullina barnootaa irratti dhiibbaa badaa qaqqabsiisa.

Dishaashumatti, garuu, adeemsa baruu fi barsiisuu afaanii kessatti, fayidaan hojii garee olaanaa ta'uunsaa ibsameera. Haaluma kanaan, gola barnootaa barsiisaatiin hogganamu caalaa

gareedhaan barachuun barattooni adeemsa baruu fi barsiisuu irratti dammaqinaan akka hirmaatan ni taasisa, of amanaanii akka dubbatanii fi hojjetan ni gargaara, mata-duree marii sanaa gad-fageenyaan akka hubatan isaan gargaara, dandeettii fi muuxannoo jiruu fi jirenya keessatti isaan fayyadu akka argatan ni tumsa, mala waliin ta'anii rakkoo hiikuu shaakaluu isaanii irayyuu yaada murtii kennuu akka danda'an kan qopheessu, naamusaa wal caqasuu fi walirraa barachuu akka gonfachiisu Longii fi Porter (1983: 208-212), Girma (2003:106-7), Brumfit (1979: 73-74), Ellisii (1994:599) fi Nunan (1988: 83) ni ibsu.

2.4. Rakkolee Hojii Garee

Hojii fi mariin garee afaan baruu fi barsiisuu keessatti bu'aa olaanaa qaba jedhamu illee, hanqinootas ni qaba. Fakkeengaaf, barattooni gola keessa jiran muuxannoo fi duddubbee adda addaa irraa waan dhufaniif, haala wal fakkaatuun mala gareetiin barachuu irratti dhiibbaan hin taane jiraachuu fi gochi hojii gareetiin barachuu utuu itti hin yaadamiin gurmaa'u fi kaayyoon isaa kaayyoo barnootaa wajjin walitti dhufeenza dhabuun rakkoo hojii garee akka ta'etti fudhatama, (McDonough fi Shaw, 1994: 225).

Hojii garee barattoota gola barnootaa keessa jiran garee gareedhaan ijaaruun mata-duree dhimmoota garaagaraa irratti akka mariyatan gochuudha. Walumatti qabaatti, marii fi hojiin garee, barattooni sodaa malee mata-duree kennameefi yookaan yaada irratti mariyatan gadi fageenyaan akka hubatan, ofitti amananii akka dubbatanii fi yaada dhiyeessan , adeemsa baruu fi barsiisuu keessatti si'aa'inaan akka hirmaatan, mala waliin ta'anii rakkoo hiikuu fi yaada furmaataa kennuti. Ta'us, hojiin garee hanqinas akka qabu ogeeyyiin adda addaa sodaasaanii ibsu. Hanqinoonni kunniin maddi isaanii garaagara akka ta'anii fi hojiirra oolmaa marii fi hojii garee kan gufachiisan ta'uusaanii ni eeru. Fakkeenzaaf, Sherifii fi Sherif (1996: 81) barattooni gareedhaan walitti dhufuuf dhuunfaanis ta'e hawaasummaan rakkoo qabu. Kunis achii as dhufa barattoota irratti garagarummaan akka jiraachuu danda'u agarsiisa.

Qabxiilee rakkoodha jedhaman Girmaan (2003: 115- 122) qu'annoo fi qormaata gaggeesse keessatti wantoota hojiirra oolmaa hojii garee gufachiisan torba addaan baaseera. Isaanis:

1. **Rakkoo naamusaa fi baay'achuu sagalee :** Akka arganno kanaatti akkuma hojiin garee eegaleen baay'inni sagalee to'atamuu hin dandeenye ni mudata. Sababiinsaas gola tokko

keessa barattoonni baay'ee waan jiraniif, garee hedduutu uumama. Waan ta'eef, sagaleen baay'achuu irraa kan ka'e naamusa eegsisuun rakkisaadha.

2. **Barattoonni dandeettii fi kaka'umsa dhabuu:** As irratti barattoonni dandeettii fi fedhii waan hin qabneef, hojii garee irratti qooda fudhachuu irra callisanii taa'uu filatu; yookaan barattoota muraasa irratti hirkatanii gaheesaanii gumaachuu irraa of qusatu.
3. **Filannoo barattootaa:** Barattoonni afaanitti fayyadamanii waliin dubbachuu fi hojjechuu irra seera afaanii (sirna lugaa) qu'achuun qorumsa biyyolessaaf of qopheessuu filatu. Gareedhaan afaan barachuufis fedhii hin qaban.
4. **Muuxannoo barattoonni barachuu irratti qaban:** Muuxannoon barattoonni gareen hojjechuu irratti qaban dadhabaa ta'uu fi duddubbeensaaniis seer-luga afaanii qu'achuu malee shaakala barnoota afaanii biroof kan isaan qopheesse akka hin taane hubachiisa.
5. **Dogoggora barattoonni uuman barsiisotaan sodaatamuu:** Akka gola barsiisaatiin hogganamee to'atamuutti to'annoon waan hin jirreef, barattoonni dogoggora baay'ee uumu shakkiin jedhu barsiisota bira akka jiru qu'annichi ni mul'isa.
6. **Afaan dhalootaatti Fayyadamuu:** Qu'annoon kun afaan Ingilizii irratti waan xiyyefatuuf, barattoonni afaan dhalootasaanii itti makuun akka dubbatan ni eera.
7. **Haala qabatamaa gola barnootaa:** Golli barnootaa baay'ina barattootaa irraa kan ka'e dhiphachuu ni danda'a. Kanaafuu, barattoonni akka garaa yaada wal jijiiranii hojjechuuf ni rakkatu. Kana malees, barcumnii fi minjaalli walitti maxa'amani yookaan lafatti hordamanii dhaabbataniiru yoo ta'e, barattoonni haala barbaachisaa ta'een socho'anii hojjechuuf ni rakkatu.

Haaluma kanaan, hanqinoonni hojii garee kanneenii fi isaan biroo ta'u danda'u. Ogeessi Byrne (1976:78-80) jedhamu, fakkeenyaaaf, hanqinoonni hojii garee yeroo fixuu, barattoonni dadhaboon hojii garee qabata godhachuudhaan caalaa akka hin hirmaannee fi dadhabaa ta'an gochuu, naamusni eegamuu dhabuusaa fi amalli barattootaa badaa akka deemu barsiisonni tokko tokko akka kaasan ni ibsa. Kana malees, gochoonni kennaman kan barattoota ofitti hin hawwanne yoo ta'ee fi gaheen barsiisaa barattoota kan hin kakaasne yoo ta'e, hirmaanna barattootaa irratti dhiibbaa guddaa akka uumu hubachiisa.

Itti dabatalaan, haalli gurmaa'ina gola barnootaa fi walitti dhufeenyi fi fedhiin barattootaa hojii irra oolmaa hojii garee irratti dhiibbaa akka qabu Christison (1990:140) ni ibsiti. Akka yaada ogeetti kanaatti, namni kamiyuu uumamaan gareedhaan hojjechuu hin baratu. Kanaafuu, barattoonni akkuma barumsa jalqabaniin gareetiin hojjechuuf ni rakkatu. Gochoota garaagaraa

waliin ta'anii raawwachuufis muuxannoo dhabuun hojiin garee akka haala gaariin hin raawwanne gufuu ta'a.

Rakkoolee hojii garee ogeeyyii hedduun haalaa wal fakkaatuun agarsiisu. McDonough fi Shaw (1994: 237-238) yaaduma armaan olitti dhiyaatan cimsu. Akka yaadasaaniitti, rakkooleen hojii garee, sirriitti qindaa'ee gaggeeffamuu dhabuu, rakkoo gurmaa'ina gola barnootaa fi barcumnii fi minjaalli lafa gola barnootaa wajjin wal qabachuun socho'uu dhabuurraa kan ka'e, barattoonni tarreedhaan taa'uu malee akka garaa socho'anii hojjechuu dhabuu, haalli hojiin garee itti dhiyaatu fedhii fi hawwii barattoonni barnootaaf qaban guutuu dhabuu, garee barsiisaatiin gurmaa'e irratti barattoonni wal gargaaruu fi wajjiin hojjechuuf fedhii dhabuu fi baay'ina barattootaati. Walumaa galatti, rakkoon hojii garee mala hojiin garee itti dhiyaatuu fi qophii sirna barnootaa gocha hojii garee raawwachuuf mijaa'aa ta'uu dhabuu fi kanarraa kan ka'e barattoonni ittiin barachuuf fedhii dhabuu, rakkoo naamusaa, haala qabatama golaa (physical constraints), fedhiin barattootaa shaakala seer-lugaa fi qophii qorumsaa irratti xiyyeefachuu, baay'achuun sagalee jibbamuu, shaakala hojii gareetiin barumsi qulqullina qabu hin kennamu jedhanii shakkoo fi barattoota to'atanii sagantaa barnootaa gaggeessuun hin danda'amu rakkoleen jedhaman akka ka'an ogeeyyiin kun ni hubachiisu.

Beebee fi Masterson (1986: 9-10) rakkoo hojiin garee qabu gabaabsanii dhiyeessu. Haluma kanaan, qulqullina hojii garee kan xiqqessan keessaa tokko wal dhabdee (conflict) hambisuuf jecha yaada namoota biroo fudhachuuf dirqamuu, inni itti aanu immoo namoonni muraasa ta'an marii gaggeeffamu sana olaantummaan fudhachuun miseensota garee kaan carraa dhowwachuu, sadaffaan miseensonni garee tokko tokko gocha hojii garee raawwachuu irratti yeroo baay'ee hirkatoo ta'uu fi hojii gareetiin gocha tokko raawwachuuf yeroo kan fudhatu ta'usaati.

Bu'aa qabeessummaa hojii garee mirkaneessuuf, rakkoolee qophii sirna barnootaa, gurmaa'inaa fi mijaa'ina gola barnootaa, baay'ina barattootaa fi miseensota garee, gochaa fi qajeelfama ifaa ta'e, fedhii fi marabbaa barattootaa, karoorsuu fi saganteessuu hojii garee fi madaallii fi firii barattootaa qindeessuun murteessaa ta'uusaa ogeeyyiin adda addaa ni addeessuu.

Fakkeenyaaaf, Biranuun (2000:63-66) qu'annaasaa keessatti rakkolee hojii garee akka armaan gadiitti tarreessa.

1. Lakkofsi barattootaa garmalee baay'ee waan ta'eef, hojii garee qindeessuu fi shaakalsiisuun ni rakkisa; haalli barcuma barattootaas akkuma kana rakkisaa ta'uusaa,
2. Hojii garee keessatti barattooni qooda fudhachuuf fedhii dhabuu,
3. Baay'inni daree mana barnootaa fi baay'inni barattoota daree tokko keessaa waan wal hin ginneef, gareedhaan barachuuf kan hin hawwisiifne ta'uu,
4. Barattoota muraasa irraa kan hafe barattooni hedduun hojii garee akka hin jaalannee fi hojii garee hojjetan daree keessatti dhiyeessuu jibbuu,
5. Barattooni hedduun gareesaanii keessatti hirmaanna o'aa gochuu dhabuu fi ifaajee barattooni muraasni godhaniin firii argachuu yaaluu,
6. Barsiisonni barattoota hordofuu dhabuu. Keessaayyuu, barsiisonni tokko tokko immoo yeroo barattooni mariyatani hojii biraahojjechuu,
7. Xiyyeffannoon barattootaa qorumsa biyyolessaa malee hojii garee ta'uu dhabuu- hojiin garee qorumsa biyyolessaaf akka hin tumsinetti fudhachuu,
8. Yeroon marii garee gaggeessuuf kennname xiqqaachuu,
9. Barattooni dandeettii gareetiin barachuu dhabuu akka ta'e argannoosaa keessatti agarsiisa.

Kanaafuu, haala kana qu'annaa fi qormaataan mirkaneessuun ni mala. Yookaan immoo arganno qormaata kanaa irratti hundaa'uun yaada furmaataa kennuu barbaachisa.

2.5. Qaamolee Raawwii Hojii Garee Keessatti Gahee Murteessaa Qaban

Adeemsa baruu fi barsiisuu kamiyyuu keessatti gaheen barsiisotaa fi barattootaa olaanaa dha. Mala baruu fi barsiisuu hojii garee keessattis adda bahee hin ilaalamu. Raawwii hojii garee keessatti barssiisonni gahee murteessaa qabu. Kan barattootaas haaluma kanaan ilaalamuu danda'a. Gaheensaaniis qofaa qofaatti armaan gaditti dhiyaateera.

2.5.1. Gahee Barsiisaa

Hojii garee wixinuu, karoorsuu, saganteessuu fi qindeessuu irratti gahee barsiisaan qabu adda durummaan kan ilaalamudha. Galmaan gahuu kaayyoo fi milkaayina hojii gareef ilaalcha

barsiisaan qabuu fi tooftaa fi haala inni ittiin gaheesaa kana bahuuf carraaqu irratti hundaa'a (Kaye fi Rogers, 1968). Ilaalchi, fedhii fi kaka'umsi barsiisaan hojiisaa raawwaachuuf qabu mijahinaa fi milkaa'ina hojii barnootaaf bu'uura. Yaadni armaan oliis kanuma dhugoomsa. Kana malees, fedhii fi ilaalcha gaarii qabu malaa fi tooftaa adda addaatti fayyadamee akkaataan inni hojiirra oolchu murteessaadha. Kanaafuu, barsiisaan qabxiilee itti aanan irratti fuulleffatee hojii garee yoo raawwate bu'aa barnoota garii ta'e galmeessisiisuu danda'a.

- Barbaachisummaa hojii gareetti amanuu fi murtiirra gahuu;
- Kaayyoo barnoota hojii garee addaan baasuu fi kaayyoo barnootaa wajjin wal simsiisuu;
- Mala baruu fi barsiisuu hojii garee karoorsuu fi saganteessuu;
- Meeshaalee deggarsa barnootaa addaan baasuu fi miseensota garee wajjin ta'uun akka hojii gareef tolutti qopheessuu;
- Qajeelfama hojii garee ifaa ta'ee fi miseensota hojii garee biratti kan fudhatamaa fi hojiirra ooluu danda'u qopheessuu;
- Garee adda addaa uumuu;
- Baay'ina miseensota garee murteessuu;
- Yeroo itti hojiin garee raawwatu tilmaamuu fi murteessuu;
- Gola barnootaa mijeessuu fi gurmeessuu;
- Akkaataa taa'umsa barattootaa mijeessuu;
- Mata-duree marii wajjin gareewwan wal barsiisuu;
- Miseensota gareef gahee hojii quoduu;
- Hojii yookaan marii garee bifaa qindoomina qabuun eegalsiisuu;
- Yoo barbaachisaa ta'ee argame ibsa gabaabaa kennuu fi bu'aa hojii garee irraa argamu barattoota hubachiisuu;
- Itti gaafatamummaa dhuunfaa fi waliinii qayyabachiisuu;
- Hordoffii walirraa hin cinnee fi madaallii gaggeessuu;
- Yeroo barbaachisaa ta'utti gareewwanis haa ta'an barattoota dhuunfaa gargaaruu, gorsuu fi jajjabeessuu;
- Yaada xumuraa fi guduunfaa kennuu;
- Qabxii madaallii yeroo yerootti barattoota beeksisuudhaan, barattoota cimoos haa ta'an dadhaboo jajjabeessuu fi gargaaruu;

- Dhumarratti iddoor rakkoon jiru addaan baasuun, gara fuula duraatti irratti karoorfachuu furmaata barbaaduu.

2.5.2. Gahee Barataa

Barataan gola barnootaa keessatti handhuura barumsaati. Himteewwan ammayyaas barnoonni barataa giddu-galeessa godhatee hin deemne bu'aa qabeessa akka hin taane agarsiisu. Gahee barattooni hojii garee keessatti qabanis Poundsii fi Garretson (1996) gahee garee ijaaruu, hojii garee raawwachuu fi gahee miseensa dhuunfa akka ta'e ibsu. Haaluma kanaan barataan gahee itti aanu qaba.

- Faayidaa hojii garee hubachuu fi dalagaa hojii gareef of qopheessuu,
- Yeroo hojii garee kabajuu fi yeroon argamee hirmaachuu,
- Barattoota yookaan miseensota garee wajjin hariroo gaarii qabaachuu,
- Marabbaan hojjechuu fi bu'aa gaarii galmeessisiisuuf dhuunfaanis ta'e waliin carraaqqii fufinsa qabu gochuu,
- Gahee hojiisaa beekuun yeroo fi iddo barbaadametti raawwachuu fi k.k.f.

2.5.3 Gahee Sirna Barnootaa

Sirni barnootaa handhuura hojii barnootaa akka ta'etti ilaalamta. Hojiin sagantaa barnootaa haa ta'u kan deeggarsa barnootaa, sirna barnootaa handhuura godhachuudhaan kan gaggeeffamu dha. Ka'umsii fi wixineen mala baruu fi barsiisuu sirna barnootaa irraa madda. Malli baruu fi barsiisuu hojii garees kanaan ala hin ta'u. Haaluma kanaan, adeemsaa mala baruu fi barsiisuu hojii garee keessatti sirni barnootaa iddo guddaa qaba. Fakkeenyaaaf;

- Raawwii hojii gareef qajeelfamni ifaan jiraachuun,
- Qophiin sirna barnootaa haala hirmaachisaa ta'een qophaahuun,
- Mata-dureewan mariif dhiyaatan haala qabatamaa gola barnootaa fi mana barnootaan alaa wal simsiisnaan,
- Mata-duree marii barsiisotaa fi barattootaan hawwatamnaan,
- Shaakalootaa fi gilgaalota barattoota gidu-galeessa godhate qabaannaan,
- Barattootaa fi barsiisota qophii fi yaada haaraaf qopheessinaan,
- Odeeffannoo barbaachisaa fi gahaa kenninaan,

- Duraa-duubaan dandeettii fi beekumsa barattootaa haala fufinsa qabuun cimsinaanii fi kanneen kana fakkaatan hammanaan faayidaansaa olaanaa dha.

Waan ta'eef, milkaa'ina hojii gareef gahee barsiisonni, barattoonnii fi sirni barnootaa qaban cimaa waan ta'eef, qu'annaan amma gaggeeffamu kunis isaan kanaa fi kanneen biroo irratti xiyyeeffata.

Yeroo ammaa mala baruu fi barsiisuu ilaachisee isa kanatu sirriidha, kanatu sirrii miti jedhamee kan murtiin itti kennamu hin fakkaatu. Waaggoota saddeeta lamaa asis himteen haaraan mala baruu fi barsiisuu irratti dhiyaatee ifa gale hin jiru. Haa ta'u malee, sochii mala baruu fi barsiisuu afaanii ilaachisee marii fi hojiin garee bakka olaanaa akka qabu yaadni beektota armaan olitti eeramanii ni agarsiisa. Hojii garee qindeessuu irratti, garuu, barsiisaan iddo guddaa akka qabaachuu danda'u hin mamsiisu. Haalonnii fi qabxiwwan armaan olitti ka'an akka mul'isanitti, barsiisonni, barattoonnii fi bulchiinsi mana barnootaa qindoominaan mala hirmaachisaa ta'ee fi sirna barnootaa mijahaha ta'een hojjechuu baannaan, faayidaan hojii garee irraa argamu xiqqaa ta'uu danda'a. Bu'aasaa caalaa fedhii dhabuu, wacaa fi nuffitu itti baay'ata. Kanaafuu, dalagaa hojii garee irratti wantoota gufuu ta'an qu'annaan fi qormaataan addaan baasuudhaan firii argamu irratti hundaa'uun, rakkolee gufuu ta'uu danda'aniif furmaata barbaaduun, qulqullina barnootaa eegsisuun bu'aa qabeessaa fi murteessaa akka ta'etti fudhatama.

BOQONNAA SADII

3. Wixinee fi Mala Qormaatichaa (Research Design and Methodology)

3.1. Wixinee (Design)

Rakkoo qormaata kanaa irratti odeeffannoo barbaachisaa fi gahaa ta'e argachuuf, dursanii qophii adda addaa gochuun barbaachisaadha. Qophiin taasifamuu qabus duraa duubaan wal hordofee raawwatamuu qaba. Haaluma kanaan, rakkolee hojiirra oolmaa hojii garee Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa gola barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessatti mudatu jedhamanii tilmaamaman sakkatta'uuf jalqaba, haal-dureewwan dursanii mijaa'uu qaban mijeessuu; lammata, ragaalee adda addaa sakatta'uuf; sadaffaa, rakkoo kana irratti odeeffannoo duraan jiran argachuuf sakattaa barruu (literature review) gochuu; arfaffaa, gaaffilee bu'uuraa qormaatichaa ifaan kaasuu; shanaffaa, odeeffannoo sakattaa barruu irraa argame bu'uureffachuun, meeshaalee ragaaleen ittiin funaanaman qopheessuu fi yaaluudhaan yaada keenname irratti hundaa'uun fooyyessuudha. Haaluma kanaan, meeshaalee ragaan ittiin funaaname kunniin Mana Barumsaa Bushoofuu Sadarkaa 2ffaa keessatti akka yaalaman ta'eera. Kana booda, tokkoo tokkoon gaaffiwwanii gadi fageenyaan xiinxalamaniiru. Kanarraa ka'uudhaan, gaafanno barsiisotaa keessaa shan, kan barattootaa keessaa sadi, qajeelfama gaaffii fi deebii keessaa sadii fi mirkaneeffata do'ii daree keessaa tokko akka fooyya'an ta'eera. Gaafanno barsiisotaa irrattis gaaffiin tokko dabalameera.

Itti aansuun, akkaataa gaafannoonti itti gaafatamu irratti ibsa barbaachisu kenuun hojiirra akka oolu ta'eera. Dabalataanis, do'iin daree fi gaaffii fi deebiin gaggeeffameera. Kana booda, odeeffannoowwanii fi ragaaleen walitti qabaman qaacceffamanii dhiyataniiru.

Dirree funaansa ragaa irrattis, qaamolee barnootaa sadarkaa godinaa, aanaa fi mana barumsaa qormaatni kun keessatti gaggeeffame wajjin kaayyoo qormaatichaa ilaalchisee mariyachuudhaan walii galteerra gahuudhaan hojii funaansa ragaa akka raawwatu ta'eera.

3.2. Mala Qormaatichaa (Methodology)

Dhimmi qu'annaa kanaa Mana Barumsaa Amuruu Sadakaa 2ffaa gola barnoota Afaan Oromoo keessaatti hojii garee hojiirra oolchuuf wantoota gufuu ta'an sakatta'uun addaan baasuudha. Waan ta'eef, rakkolee kanneen addaan basuuf malli qormaataa hojiirra oole mala baay'ina ragaalee agarsiisanii fi ibsuu (descriptive) ti. Malli kun sababiin filatameefis rakkolee gurguddoo hojiirra oolmaa hojii garee Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa kutaa 9 gola Barnoota Afaan Oromoo keessatti gufachiisan addaan baasee haala quubsaa ta'een ibsuu danda'a jedhee waanan amaneefi.

Kana malees, gaafannoowwan barsiisotaa fi barattootaaf dhiyaatanii deebii argatan lakkaa'amuun erga gurmaa'anii booda, gara dhibbeentaatti jijiiramanii waan qaacceffamanii fi ibsamaniifi. Itti dabalataanis, yaadonni gaaffii fi deebii irraa argamanii fi do'iin daree walitti kurfaa'anii akka ragaan dabalataatti mala kanaan (descriptive) xiinxalamuu waan danda'aniifi. Dhuma irratti, ragaalee funaanaman irratti hundaa'uun qaacceessi, ibsi, yaadni gudunfaa fi furmaataa kennameera. Kanaafuu, malli qormaata baay'inaan agarsiisaa ibsuu (descriptive) gaaffilee bu'uuraa qormaata kanaa deebisuuf faayidaa qabeessaa fi sirriidha jedhee fudhadheera.

3.3. Maddoota Ragaalee (Sources of Data)

Ragaaleen dhimma qu'annaa kanaaf oolan maddoota adda addaa irraa walitti qabaman. Maddoonti kun supparvaayzaroota barnootaa sadarkaa godinaa fi aanaa; akkasumas barsiisota, barattootaa fi dura taa'ota mana barumsati. Dhimma kana ilaachisee gurmaa'inni gola barnootaa, akkaataan taa'umsa barattootaa fi sirni barnootaa hojiirra jiru akka madda ragaatti fudhatamaniiru.

3.4. Tuuta Iddattoo fi Haxa Iddatteessuu (Sample Population and Sampling Techniques)

3.4.1. Tuuta Iddattoo

Ragaan kun kan funaaname Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa 2ffaa gola barnootaa Afaan Oromoo kutaa 9ffaa keessatti wantoota mala baruu fi barsiisuu hojii garee irratti gufuu ta'an ilaachisee yoo ta'u, walumaa galatti odeeffannoo barbaachisu argachuuf deebistoota

(respondents) 110 of keessatti hammateera. Isaan kana keessaa supparvaayzaroonni barnootaa sadarkaa godinaatti 2 (G_1 fi G_2), sadarkaa aanaatti 2 (A_1 fi A_2), dura taa'aa fi ittaanaa dura taa'aa mana barumsaa 2 (D_1 fi D_2), barsiisota 4 fi barattoonni 100 ta'an qooda fudhataniiru.

3.4.1.1. Barattoota

Barattoonni gaafannoo deebisuuf filataman hundi barattoota kutaa sagaliiti. Barattoonni kun kan filataman dareewwan kutaa sagalii kudhan irraati. Dareen tokko gidduu galeessaan barattoota 65 ta'an qaba. Dareewwan kurnan kana keessaa barattoota 10,10, (kudhan kudhan) akka feeteedhaan (randomly) galmee daree tokko tokko kessaa shan darbuun 6ffaa filuudhaan gaafannoo akka guutan ta'eera. Haaluma kanaan, barattoonni gaafannoo deebisan dhiira 60 fi dubara 40, walumatti barattoota 100 ta'u. Barattoonni deebistootaa kunis barattoota kutaa sagalii 648 (dh. 374,dub. 274) ta'an bakka bu'u. Baay'inni barattoota deebii kennanii dhibbeentaadhaan 16 ta'a.

3.4.1.2. Barsiisota

Barsiisonni gaafannoo deebisan afur qofa. Akkuma walii galaatti barsiisonni Barnoota Afaan Oromoo kutaa 9-12tti barsiisan namoota afur qofa waan ta'aniif, hundisaanii deebistoota akka ta'an fudhatamaniiru. Barsiisonni kunniin dabareedhaan kutaalee hunda keessa barsiisu. Barsiisota hundasaaniitti fayyadamuun immoo ragaa barbaadamu haalaan argachuuf ni tumsa.

3.4.2. Haxa Iddatteessuu

Deebstoonni qormaatichaa ta'e jedhamanii filatamani. Sababiin isaas deebistoonni kunniin qu'annaa gaggeeffamu wajjin hariiroo cimaa waan qabaniifi. Haxni iddatteessuu kunis qorataan odeeffannoo barbaachisaa fi gooree ta'an akka argatu daran gargaara. Yaadnii fi muuxannoon jara kanaa qu'annichi ga'insaa fi qulqullina akka qabaatu taasisa. Jarri armaan olitti, akka madda ragaatti, deebistoota ta'anii filatamanis kallattiidhaan aangoo fi dhimma qu'annaa kana irratti hirmaannaa gama bulchiinsaa fi hojii irra oolmaasaatiin gahee olaanaa waan qabaniifi.

Deebistoota irratti dabalatees, qu'annaan kun ragaa qulqulluu fi dabalataa akka argatuuf, do'iin daree fi gaaffii fi deebiin taasifameera. Manni barumsaa Amuruus kan filatameef qorataan naannoo kanaa fi hojjettoota barnootaa waan beekuuf, odeeffannoo gahaan irraa argama jedhee waan amafeefi. Odeeffannoon kunis gara fuula duraatti ga'insaa fi qulqullina barnootaa eegsisuuf bu'aa qabeessa ta'a abdiin jedhu waan tureefi.

3.5. Meeshaalee Ragaan Ittiin Funaanamuu fi Funaansa Ragaa (Instruments and Procedures for Data Collection)

3.5.1. Meshaalee Ragaan Ittiin Funaaname

Adeemsa funaansa ragaalee kana keessatti meeshaaleen bu'uuraa sadii hojiirra oolaniiru. Isaanis, gaafannoo (questionnaires) barattootaa fi barsiisotaaf dhiyaatan, qajeelfama gaafffi fi deebii (interview guide) supparvaayzaroota barnootaa godinaa fi aanaa fi dura taa'ota mana barumsaaf dhiyaatanii fi mirkaneeffata do'ii daree (observation check list) ti. Gaafannoona Afaan Oromootiin kan qophaah yoo ta'u, caalmaatti gaafffilee deebiinsaanii daangeeffaman (close-ended) kan qabuu fi gaafffilee deebiinsaanii hin daangeeffamne (open-ended) muraasa kan hammatudha. Qajeelfamnii fi mirkaneeffanni gaafffi fi deebii fi do'ii darees Afaanuma Oromootiin qophaahani. Gaafffi fi deebiinis haaluma wal faakkaatuun Afaan Oromootiin kan gaggeeffamedha.

3.5.2. Adeemsa Funaansa Ragaa

Adeemsi funaansa ragaalee xalaya Yuuniivarsiitii Finfinnee irraa barreeffameen supparvaayzaroota godinaa fi aanaa wajjin wal baruudhaan eegale. Supparvaayzaroonne aanaa immoo mana barumsaa waliin akka walitti dhufamuu fi kaayyoo qu'annichaa wajjin akka wal baramu haalli mijaaheera. Erga kaayyoon qu'annichaa qorataadhaan qaamolee dhimmi ilaalu wajjin ifa galee booda, gaafannoona 104 qabatamaan barattootaa fi barsiisota fuulduratti akka raabsamu ta'eera. Gaafannoona raabsame hundis guutamee deebi'eera. Iddoo barbaachisaa ta'etti ibsi dabatalaa akkaataa itti gaafannoona guutamu irratti kennemeera. Gaafannoonis haala gaariin guutamee akka deebi'u ta'eera. Kunis ta'uu kan danda'e marabbaan qaamolee hunda irraa argame, keessattuu, barsiisota, barattootaa fi hoggantoota mana barnootaa irraa argame quubsaa waan ta'eefi. Gaafffi fi deebiinii fi do'iin darees qaamota dhimmi ilaalu wajjin fedhii fi hayyama isaaniitiin raawwateera.

3.6. Qindaa'inaa fi Dhiyeessa Gaafannoo Barsiisotaa fi Barattootaa

3.6. 1. Qindaa'ina Gaafannoo Barsiisotaa fi Barattootaa

Baay'inni gaafannoowwan barsiisotaa fi barattootaaf dhiyaatanii wal qixa miti. Qabiyyeensaanii, garuu, wal fakkaata. Gaafannoona barsiisotaa birkii saddeetitti qoodamee kan dhiyaate yommuu

ta'u, birkii duraa odeeffannoo dhuunfaa deebistootaa agarsiisa. Inni lammataa immoo, fedhii fi jaalala barattooni gareedhaan barachuuf qaban kan sakatta'u, birkii sadaffaan, mala baruu fi barsiisuu hojii garee ilaachisee leenjii, muuxannoo, fedhii fi kaka'umsa barsiisonni qaban hubachuuf kan gurmaa'e dha. Arfaffaan immoo, qophiin sirna barnoota Afaan Oromoo mala hojii gareetiin baruu fi barsiisuuf hangam akka mijahaa ta'e xiinxaluuf kan dhiyaate. Karaa biraa, birkii shanaffaan gurmaa'inni gola barnootaa dalagaa hojii garee raawwachuuf mijahaa fi mijahaa ta'uu dhabuusaa ilaaluuf kan dhiyaate yoo ta'u, jahaffaan dhiibbaa baay'inni barattoota gola tokko keessa raawwii hojii garee irratti qabu addaan baasuuf kan gurmaayedha. Inni torbaffaan ,garuu, mala hojii gareetiin barsiisuun hangam qulqullina barnoota Afaan Oromoo akka eegsisu sakatta'uuf gaaffii dhiyaate yoo ta'u, inni dhuma fi saddeetaffaan immoo rakkolee gurguddoo raawwii hojii garee gufachiisanii fi furmaatasanii irratti kan xiyyeefatedha.

Haaluma kanaan, baay'inni gaaffilee barsiisotaaf dhiyaate 41 yommuu ta'u, kan barattootaaf dhiyaate immoo gaaffilee 24. Gaaffileen barattoota kunis qabxiilee armaan olitti gaafannoo barsiisotaa keessaatti ka'an hunda of keessaatti hammatanii jiru. Sababiin gaafannoob barsiisotaa baay'achuu danda'eefis, irra caalaan hojii garee kan karoorfamu, kan saganteffamuu fi qindaa'u barsiisotaa waan ta'eef, odeeffannoo bal'aa fi gahaa argachuuf (amantaa qorataa) kan barsiisotaa caalmaatti caccabsanii dhiyeessuun murteessaa ta'ee waan argameefi. Akkaatuma kanaan, gaaffileen bu'uuraa qormaatichaa gaafannoowwan barsiisotaa fi barattoota keessatti haala barbaachisaa ta'een akka hammataman ta'aniiru. Kana malees, qabiyyeewan gaafannoowwan kanaa himteewan sakattaa barruu keessatti dhiyatani turan waliin haala wal simataniin akka dhiyataniif yaaliin godhameera. Adeemsi akkasii immoo kaayyoo qu'annichaa galmaan gaha jedhamee qorataadhaan waan yaadameefi.

3.6.2. Dhiyeessa Gaafanno Barsiisotaa fi Barattootaa

Haalli dhiyeessa gaaffannoowwan kanaa daran filannoodhaan yoo ta'u, filannoowwan kunis yaada garaagaraa waan qabaniif, yeroo tokko tokko deebistoonni carraa bal'aa akka argataniifi iddo barbaachisaa ta'utti deebii tokkoo ol filatanii akka deebisaniiif qajeelfamni kennemeera (Dabalee A fi B). Karaa biraa immoo, gaafannoowwan tokko tokko irratti, keessattuu, gaaffiowan "eeyyee, lakki, takka takka, yeroo hundaa" fi kanneen biroo ilaachisee qajeelfamni

deebii tokkoo ol akka kennan kennname hin jiru. Gaaffileen deebiinsaanii hin daangeefffamiin kennamanis deebistootaaaf yaada dabalataa yookaan yaada hafe jedhamanii tilmaaman akka dabalan haala carraa bal'aa ta'e kennaniin dhiyaataniiru (Dabalee A fi B).

Gaafannoon barsiisotaa fi barattootaa haala tasgabbaa'aa fi yeroo mijahaa ta'e keessatti kan kennname yoo ta'u, barattoonni 100 ta'an yeroo barumsasaanii alatti galma guddaa mana barumsichaa keessatti haala dhiphina taa'umsaa hin qabneenii fi walirraa hin garagalchineen gargaarsa barsiisota sadiitiin gaafanno akka guutan ta'eera. Barsiisonni gaaffiwwan 41 dhiyaatanii turan guutuuf gola barsiisotaa (staff room) keessaatti utuu sagantaa hojiisaanii hin tuqjin kan fayyadaman yommuu ta'u, yeroon kennameefiis daqiqaa 76 ture. Barattootaaf, garuu, gaaffilee 24 akka deebisaniif, daqiqaa 60tu kennameefi ture. Sa'aatiin odeeffanno dhuunfaa kenuuf tajaajiles yeroodhuma kana keessaatti hammatama. Adeemsa kana keessatti barsiisonnis haa ta'an barattoonni, utuu wal hin gaafatinii fi wal hin ilaaliin akka guutaniif carraaqiin taasifameera. As irratti tumsii fi marabbaan dura taa'aa mana barumsaa itti dabalamee haalli naamusaa fi tasgabbii barattootaa fi tumsi barsiisotaa ragaan kun haala barbaadameen raabsamee akka funaanamu gumaata guddaa godheera.

3.7. Do'iil Daree (Classroom Observation)

Do'iin daree haala qabatamaa daree barnootaa irratti hundaa'ee odeeffanno dabalataa argachuuf sochii taasifamudha. Haluma kanaan, odeeffanno madda adda addaa irraa argame walitti qabuudhaan kurfeessuu fi sakattaa barruu irratti hundaa'uun, mirkanefatni do'iil daree qophaahaa ragaan dabalataa akka funaanamu ta'eera. Adeemsi do'iis sagantaa fi karoora barnootaa qophaahaa ka'umsa godhachuudhaan oaree barnootaa keessatti qaamaan argamuun raawwatameera. Kunis dareewwan jiran kudhan keessaa dareewwan jaha kallattiidhaan daawwatamaniiru. Kaayyoonsaas ragaa yeroo sanarratti qabatamaan daree keessatti mul'atu karoora irraa eegalee hanga xumura wayitiitti adeemsa jiru hubachuu fi xiinxaluudhaan deebiwwan gaafannoowwaniin dhiyaatan deeggaruu dha. Haluma kanaan, mala barsiisonni daree keessatti itti fayyadamanii fi tattaaffii isaan taasisan, hirmaanna fi fedhii barattootaa, haala gurmaa'ina gola barnootaa, akkaataa taa'umsa barattootaa fi gurmaa'ina isaanii, karoora fi sagantaa hojii garee, galmeen firii barattootaa jiraachuu fi dhiisuu, hordoffii fi madaalliiin gaggeefffamuusaa fi baay'inni barattootaa hangam akka ta'e daree jahanuu keessatti do'achuuf

DABALEEWWAN

**Dabalee - A
Yuunivarsiitii Finfinnee
Sagantaa Digrii 2ffaa
Koolejii Barnootaa
Muummee Barnoota Afaanota Itoophiyaa
Gaafannoo Barsiisotaan Guutamu**

Kaayyoo Gaafannichaa

Kaayyoo guddaan gaafannoo kanaa Barnoota Afaan Oromoo mala hojji gareetiin hirmaannaadhaan Mana Barumsaa Amuruu sadarkaa 2ffaa kutaa 9 keessatti qabatamaan barsiisuuf wantoonni gufuu ta'an maal maal akka ta'an addaan baasuun yaada furmaataa dhiyeessuufi. Waan ta'eef, gaafannoo kana guutuudhaan deebiin isin naa kennitan hundaa ol murteessaa waan ta'eef, bilisaan, ifaa fi amantaan deebii gaafannoo kanaa naa kennuu keessaniif kabaja guddaan qaba. Icciitiin raga kanaas qormaata kanaaf qofa kan oolu ta'uusaa nan mirkaneessa.

Guddaa Galatoomaa!

Qajeelfama

1. Gaafannicha irratti maqaa keessan barreessuun hin barbaachisu.
2. Gaaffiwwan dhiyaatan erga dubbistanii hubattanii booda, sanduuqa qixa filannoo keessanii jiru keessatti mallattoo “X” kaa’uudhaan deebii keessan agarsiisaa.
3. Gaaffilee filannoo hin qabneef deebii keessan ifaa fi gabaabaa taasisaa kennaa.

78
- 21
47

Gaafannoo Barsiisotaaf Dhiyaate

Barkii Tokko: Odeeffannoo Maraa

1.1 Godina _____ Aanaa _____

Magaalaa _____

1.2 . Gahee hojii/taayitaa deebisaa/tuu _____

1.3. Umrii waggaa _____

1.4. Saala dhi. Dub.

1.5.Sadarkaa barnootaa

Kutaa 9-10 11-12 12+2 12 + 4

1.6.Muuxannoo hojii :

0- 2 3- 5 6-10 11 fi ol

Birkii Lama

2.1. Mana Barumsaa Amuruu sadarkaa 2ffaa keessatti barattoonni gareedhaan
barachuuf fedhii isaan qaban ilaachisee;

1. Barattoonni gareedhaan barachuuf fedhii qabuu?

- a.Fedhii baay'ee guddaa qabu
- b.Fedhiin isaanii gidduu galeessa
- c.Fedhiin isaanii gadi aanaa dha
- d.Fedhii hin qaban

2. Deebiin keessan lakkofsa 1 “c ykn d” yoo ta’e, rakkoonsaa maal isinitti fakkata?

(Deebii tokkoo ol kennuun danda’ama).

- a) Hojiin garee sirriitti qindaa’ee waan hin gaggeeffamneef
- b) Jeequmsi waan baay’atuuf
- c) Gareedhaan barachuuf duddubbeen barattootaa dadhabaa waan ta’eef
- d) Barattoonni walii galanii waan hin hojenneef
- e) Hojiin garee firii madaallii waan hin qabamneef
- f) Yeroo gahaan waan hin kennamneef
- g) Golli barnootaa mijahaa waan hin taaneef
- h) Qophiin sirna barnootaa mijahaa waan hin taaneef
- i) Kan biroo _____

3. Hojii garee irratti hirmaannaan barattootaa maal fakkaata?

- a) Hundi isaanii yeroo hunda ni hirmaatu
- b) Takka takka ni hirmaatu
- c) Barattoota muraasatu hirmaata
- d) Lakki, hunduu hin hirmaatan

4. Yoo barattoonni yeroo hunda hin hirmaatan ta'e, sababiin isaa maali?

- a) Gareedhaan barachuu irratti muuxannoo hin qaban
- b) Marii garee irratti yaada kennuu waan sodaataniif
- c) Gochi hojii garee fi qabiydeen barnootaa waan wal hin simanneef
- d) Barattoonni tokko tokko dursnii yeroo hunda waan dubbataniif
- e) Barattoonni tokko tokko dadhaboo waan ta'aniif hin hirmaatan
- f) Hojiin garee akka feetedhaan waan gaggeeffamuuf fedhii waan hin qabneef
- g) Kan biroo _____

5. Mala baruu fi barsiisuu hojii gareetiin yeroo barsiiftan , barattoota keessan sissi'eessaa barsiiftuu?

- a) Eeyyee, yeroo hunda
- b) Eeyyee, yeroo baay'ee
- c) Takka takka qofa
- d) Hin sissi'eessu

6. Mala baruu fi barsiisuu hojii garee keessatti qindoominni barattootaa maal fakkaata?

- a) Qindoomba gaarii ta'etu mul'ata
- b) Qindoomba giddu-galeessaa ta'etu mul'ata
- c) Qindoomba gadi-aanaa ta'etu mul'ata
- d) Qindoominni hin jiru

7. Deebiin keessan lakk. 6 "c ykn d" yoo ta'e , rakkoonaa maali?

- a) Barattoonni muuxannoo wal fakkatu hin qaban
- b) Hojiin garee sagantaa fi karooraan hin gaggeefamu
- c) Barattoonni gareetiin hojjecuuf fedhii hin qaban
- d) Barattoonni hojii garee hojjechuu irraatti walii hin galani
- e) Bu'aa hojii garee waan hin beekneef, xiyyeeffannoo itti hin kennani
- f) Lakkoofsi miseensota garee baay'ee waan ta'eef, qindeessuun ni rakkisa

8. Hirmaannaa, fedhii fi kaka'umsa barattoonni hojii garee ilaachisee qaban irratti yaada dimshaashaa nuu kennaa.

Birkii Sadii ✓

2.2 .Mala baruu fi barsiisuu hojii garee ilaachisee leenjii, muuxannoo, fedhii fi kaka'umsi barsiisotaa maal akka fakkatu.

1. Yeroo leenjii hojii duraa fudhattan mala baruu fi barsiisuu, keessattuu, hojii garee irratti, leenjii argattaniittuu?

- a) Eeyyee b) Lakki

2. Yoo deebiin keessan lakk.1 “eeyyee” ta’e, leenjiin argattan hojii barsiisuu irratti hangam isin gargaareera?

- a) Baay’ee, baay’ee na gargaareera
b) Baay’ee na gargaareera
c) Gidduu galeessa
d) Gadi aanaa dha
e) Nan gargaarre

3. Deebiin keessan lakk. 1 “lakki” yoo ta’e, rakkoon isin mudate jiraa?

- a) Rakkoo karoorsuu fi qindeessuu hojii garee
b) Rakkoo gareedhaan barattoota gurmeessuu
c) Rakkoo madaallii hojii garee
d) Rakkoo mata-duree marii filuu
e) Rakkoo hirmaannaa barattootaa guddisuu
f) Rakkoo barattoota wajjiin hojjechuu dadhabuu
g) Kan biroo _____

4. Barnoota Afaan Oromoo yeroo barsiiftan mala hojii gareetti fayyadamtuu?

- a) Eeyyee b) Lakki

5. Yoo deebiin keessan lakk. 1, “a” ta’e, hangam itti fayyadamtu?

- a) Yeroo hunda
b) Darbee darbee
c) Hamma kana itti hin fayyadamu
d) Gonkumaa itti hin fayyadamu

6. Deebiin keessan lakk. 5, yoo "c ykn d" ta'e, sababiin isaa maali?

- a) Mala gareetiin barsiisuun hojii waan natti baay'isuuf
- b) Mala gareetiin barsiisuuf fedhii waan hin qabneef
- c) Mala gareetiin barsiisuun waca waan baay'isuuf
- d) Gareetiin barsiissuun yeroo baay'ee waan fudhatuuf, barnoota yerootin xumuruu waan hin dandeenyeeef
- e) Mala gareetiin barsiisuun qulqullina barnootaa waan hin eegsifneef
- f) Gareetiin barsiisuutti waan hin amanneef

7. Mala hojii gareetiin barsiisuuf muuxannoos isin qabdan :

- a) Baay'ee gahaa dha
- b) Gahaa dha
- c) Gadi aanaa dha
- d) Gahaa miti

8. Muuxannoos keessan gadi aanaa fi gahaa miti yoo ta'e, qabannisaa maali?

- a) Barsiisuu reefu waanan jalqabeef
- b) Mala hojii gareetiin barsiisee waan hin beekneef
- c) Mala hojii garee irratti leenjii waan hin arganneef

9. Mala hojii gareetiin barsiisuun hangam isiniti tola?

- a) Baay'ee baay'ee natti tola; fedhii guutuun nan hojjedha
- b) Baay'ee natti tola; fedhiidhaan nan hojjedha
- c) Gidduu galeessa; hamma tokko nan hojjedha
- d) Natti hin tolu; fedhiis hin qabu

10. Mala hojii gareetiin barsiisuun yoo isiniti hin tolu ta'e, sababiin isaa maali?

- a) Barattooni fedhii waan hin qabneef
- b) Sirni barnootaa hojii garee hojjechiisuuf, mijahaa waan hin taaneef
- c) Wacaa fi jeequmsa baay'isa waan ta'eef
- d) Qulqullina barnootaa balleessa waan ta'eef
- e) Golli barnootaa mijaa'aa miti waan ta'eef
- f) Leenjii gahaa waan hin qabneef
- g) Muuxannoos waan hin qabneef
- f) Kan biroo _____

11. Mala hojii gareetiin barsiisuun baay'ee isin gammachiisa yoo ta'e, bu'aan irraa argamu maali?

- a) Qulqullina barnoota afaan dhalootaa cimsa
- b) Hirmaannaa barattootaa dabala
- c) Mala mariidhaan rakkoo hiikuu guddisa
- d) Ofitti amantaa barattootaaf ni gumaacha
- e) Itti fayyadama afaan dhalootaa ni gabbisa
- e) Kan biroo _____

12. Mala baruu fi barsiisuu hojii garee irratti akka walii galaatti muuxannoo, fedhii fi kaka'umsi qabdan maal fakkaata?

Birkii Afur ✓

2.3. Qophiin Sirma Barnoota Afaan Oromoo mala hojii gareetiin barsiisuuf hangam akka mijaaaha ta'e;

Gochoonni adda addaa kitaaba barataa fi qajeelcha barsiisaa keessatti kennaman hojii garee hojjechiisuuf mijahahoo fi mijahahoo ta'uu dhabuusaanii agarsiisuuf gabatee kennname keessatti mallattoo “X” kaa'uun sadarkaasaa agarsiisaa.

T.L	Gochawwan kennaman	Baay'ee mijaaaha	Mijaahaa	Gidduu galeessa	Gadi aanaa	Mijaahaa miti
1	Mata-dureewwan mariif filataman					
2	Gilgaalonni kennaman					
3	Shaakaloonni dhiyaatan					
4	Gaaffileen dhiyaatan					
	• Dubbisa duraa					
	• Dubbisa boodaa					
	• Gaaffilee xumuraa					
5	Yeroon kennname					
6	Qajeelfamooni kennaman					
7	Toofaan ittiin dhiyaatan					

Birkii Shan ✓

2.4. Gurmaa'inni gola barnootaa mala baruu fi barsiisuu hojii gareetiin Barnoota Afaan Oromoo barsiisuuf hangam akka mijahahu.

1. Golli Barnoota Afaan Oromoo keessatti barsiiftan hojii gareef mijaaaha dhaa?

- a) Mijaahaa dha b) Mijaahaa miti

2. Mijaahaa miti yoo ta'e, rakkoonaa maali?

- a) Barcumnii fi minjaalli walitti hidhamanii waan hojjetamaniif, asii fi achi sochoosuuf ni rakkisu
- b) Baay'ina barattootaa irraa kan ka'e golli barnootaa waan dhiphatuuf hin mijahu
- c) Akka seera mana barumsaatti barcumaa fi minjaala asii fi achi sochoosuun dhorkaa dha
- d) Ifaa fi qilleensa gahaa waan hin qabneef hin mijahu

3. Akkaataan taa'umsa barattootaa gola barnootaa keessatti hojii garee hojjechuuf mijahaa dhaa?

- a) Eeyyee b) Lakki

4. Yoo deebiin keessan Lakk. 3 lakki ta'e, sababiin maali?

- a) Tarree galanii duubaa fi fuulduraan taa'uu
- b) Fuulleetti wal ilaala mariyachuu dhabuu
- c) Marii gareef dursanii gurmaahuu dhabuu

5. Rokkoolee mijahina gola barnootaa ilaalchisee yaadni biraan yoo jiraate itti nuu dabalaa.

Birkii Jaha ✓

2.5 Baay'inni barattootaa hojii garee gola barnootaa keessatti hojiirra oolchuuf hangam akka rakkoo uumu karaa ilaaluun:

1. Baay'inni barattoota gola Barnoota Afaan Oromoo keessa jiru raawwii hojii garee irratti rakkoo uumaa?

- a) Ni uuma b) Hin uumu

2. Deebiin keessan "ni uuma" isa jedhu yoo ta'e, sababiin isaa maali? (deebii tokkoo ol danda'ama)

- a) Baay'inni gareewwanii waan heddummatuuf, wacni ni baay'ata
- b) Baay'inni gareewwanii waan heddummatuuf, golli ni dhiphata
- c) Miseensooni garee tokkoo waan baay'ataniif, hundasaanii wal qixa hirmaachisuun ni rakkisa
- d) Hojii garee qindeessuuf ni rakkisa
- e) Barsiisaan garee hunda hordofuu hin danda'u
- f) Barattoota sirriitti madaaluuf ni rakkisa

Birkii Torba

2.6 Malli baruu fi barsiisuu hojii garee qulqullina barnoota Afaan Oromoo eegsisuu gama ilaaaluun:

1. Mala hojii gareetiin barsiisuun qulqullina barnoota Afaan Oromoo eegsisa jettanii amantuu?

a) Nan amana b) Hin amanu

2. Yoo deebiin keessan lakk. 1ffa “Hin amanu” ta’e, sababiinsaa maali?

a) Sirriitti qindaa’ee waan hin gaggeeffamneef, qulqullina hin eegsisu

b) Sirni barnootaa mijahaa waan hin taaneef, ququullina hin eegsisu

c) Leenjii fi muuxannoon barsiisotaa gahaa miti

d) Malli hojiin garee itti dhiyaatu quubsaa miti

e) Hirmaannaan barattootaa gadi aanaa dha

f) Kan biroo _____

3. Barattoota gareetiin barsiisuun dandeettii isaanii gama barnoota afaan dhalootaatiin ni cimsa jettanii yaadduu?

a) Eeyyee b) Lakki

4. Yoo deebiin keessan “Lakki” ta’e, qabannisaa maal isinitti fakkaata?

a) Barattoonni fedhiidhaan hirmaachuu dhabuu

b) Leenjii fi muuxannoo hojii garee qindeessuu hin qabu

c) Akkaataan qophii sirna barnootaa hojii gareef mijahaa miti

d) Fedhii, jaalallii fi kaka’umsi barsiisotaa gadi aanaa ta’uu

e) Gurmaa’inni gola barnootaa hirmaannaan barattootaa waan daangessuuf

f) Baay’inni barattootaa qooda fudhannaa barattootaa waan xiqqeessuuf

g) Kan biroo _____

Birkii Sadheet

1. Rakkoolee gurguddoo gola barnoota Afaan Oromoo keessatti hojiirraa oolmaa hojii garee gufachiisu jettanii amantanii fi yaada furmaataa tarreessaa.

Dabalee - B
Yuunivarsiitii Finfinnee
Sagantaa Digrii 2ffaa
Koolejii Barnootaa
Muummee Barnoota Afaanota Itoophiyaa
Gaafannoo Barattootaan Guutamu

Kaayyoo Gaafannichaa

Kaayyoo guddaan gaafannoo kanaa Barnoota Afaan Oromoo mala hojii gareetiin hirmaannaadhaan Mana Barumsaa Amuruu sadarkaa 2ffaa kutaa 9 keessatti qabatamaan barsiisuuf wantoonni gufuu ta'an maal maal akka ta'an addaan baasuun yaada furmaataa dhiyeessuufi. Waan ta'eef, gaafannoo kana guutuudhaan deebiin isin naa kennitan hundaa ol murteessaa waan ta'eef, bilisaan, ifaa fi amantaan deebii gaafannoo kanaa naa kennuu keessaniif kabaja guddaan qaba. Iccitiin raga kanaas qormaata kanaaf qofa kan oolu ta'uusaa nan mirkaneessa.

Guddaa Galatoomaa!

Qajeelfama

1. Gaafannicha irratti maqaa keessan barreessuun hin barbaachisu.
2. Gaaffiwwan dhiyaatan erga dubbistanii hubattanii booda, sanduuqa qixa filannoo keessanii jiru keessatti mallattoo “X” kaa’uudhaan deebii keessan agarsiisaa.
3. Gaaffilee filannoo hin qabneef deebii keessan ifaa fi gabaabaa taasisaa kennaa.

Gaafannoo Barattoota kutaa 9f Dhiyaate

Godina _____ Aanaa _____ Mana Barumsaa _____

Umrii _____ Saala Dhi Dub.

1. Gareedhaan barachuun hangam isin gammachiisa?

- a. Baay'een itti gammada
- b. Nan itti gammada
- c. Hamma tokko ittti gammada
- d. Itti hin gammadu

2. Yoo itti hin gammaddan ta'e, rakkooncaa maali jettanii yaadu? Deebii tokkoo ol kennuun ni danda'ama.

- a. Hojiin garee siritti qindaa'ee hin gaggeeffamu
- b. Jeequmsi ni baay'ata
- c. Muuxannoo gareedhaan hojjechuu hin qabu
- d. Barattoota garee koo wajjin walii hin gallu
- e. Hojiin garee madaalamnee qabxiin waan hin kennamneef
- f. Yeroon waan hin geenyee
- g. Golli barnootaa mijahaa wann hin taaneef
- h. Haalli qophiin sirna barnootaa mijahaa waan hin taaneef
- i. Kan biroo _____

3. Gareedhaan barachuun ni ulfaataa?

- a. Eeyyee
- b. Lakki

4. Yoo deebiin keessan lakk. 3,"a" ta'e sababiin isaa maali?

-
5. Yoo deebiin keessan laak. 3, "b" ta'e bu'aa maalii irraa argattan? Deebii tokkoo ol kennuun ni danda'ama.
- a. Ifaa fi bilisaan dubbachuu na dandeessisa
 - b. Mata-duree marii irraa beekumsa gahaa ta'e akkan argadhu na gargaara.
 - c. Mala-gareedhaan rakkoo hiikuu na barsiisa.
 - d. Ofitti amane hojjechuuf na gargaara
 - e. Kaka'umsa akkan argadhu na taasisa
 - f. Barsiisatti hirkachuu irraa bilisa na baasa
 - g. Soda malee akkan baradhu na taasisa
 - h. Kan biroo _____

6. Yeroo gareedhaan mariyattan carraa qooda fudhachuu (hirmaachuu) wal qixa argattuu?

- a. Eeyyee, yeroo hunda
- b. Eeyyee, takka takka
- c. Barattoota muraasatu carraa argata
- d. Lakki, carraa hin argadhu

7. Yoo deebiin keessan 'b', 'c' ykn 'd' ta'e sababiin isaa maali? (Deebii tokkoo ol kennuun danda'ama).

- a. Qooda fudhachuuf nan saalfadha
- b. Gareedhaan mariyachuun jeequmsa waan qabuuf
- c. Carraa yaada kennuu waan hin arganneef
- d. Mata-duree garee irratti waan hin gammanneef.
- e. Waa'ee mata-durichaa waan hin beekneef
- f. Yeroo hunda barattootuma murtaa'antu dubbata
- g. Kan biroo _____

8. Mala baruu fi barsiisuu hojii gareetiin yeroo baratan , barsiisonni keessan isin sissi'eessaa barsiisuu?

- a. Eeyyee, yeroo hunda
- b. Eeyyee, yeroo baay'ee
- c. Takka takka qofa
- d. Hin sissi'eessan

9. Leenjii, fi kaka'umsi barsiisotaa mala hojii gareetiin barsiisuuf gahaa isinitti

fakkaataa?

- a. Eeyyee b. Lakki

10. Yoo deebiin keessan 'b' ta'e sababiinsaa maal isinitti fakkaata?

- a. Fedhii fi kaka'umsa hin qaban
- b. Sirriitti qindeessanii hin dhiyeessan
- c. Leenjiinsaanii gahaa hin fakkaatu
- d. Hojii garee irratti qophaanii hin dhufan

11. Mala hojii gareetiin barsiisuuf muuxannoon barsiisotaa;

- a. Baay'ee gahaa dha
- b. Gahaa dha
- c. Gadi aanaa dha
- d. Gahaa miti.

12. Haalli qophii sirna barnootaa gareedhaan barachuuf mijahaa dha?

- a. Mijaahaa dha b. Mijaa miti

13. Yoo deebiin keessan lakkofsa 12, 'b' ta'e sababiin isaa maalii? (deebii tokoo ol kennun ni danda'ama).

- a. Gilgaalonni dhiyaatan hojii gareef xiyyeffannoo hin kennan
b. Shaakaloonni kennaman hojii gareef mijahoo miti
c. Qajeelfamni ifaan kitaaba barataa keessatti hojii garee hojjechiisuuf hin teenye
d. Gaaffileen dhiyaatan gocha hojii gareef waan hin tumsineef
e. Mata-dureewwwan mariif filataman waan nan hawwanneef
f. Tooftaaleen ittiin dhiyaatan waan ofitti nan hawwanneef
g. Mijaahaa dha; garuu barsiisaan xiyyeffannoo itti hin kenu
h. Kan biroo _____

14. Golli barnootaa isin keessatti barattan hojii gareetiin barachuuf mijahaa dhaa?

- a. Mijaahaa dha b. Mijaahaa miti

15. Yoo deebiin keessan lakkofsa 14 'b' ta'e, rakkoon jiru maalii? (deebii tokkoo ol danda'ama)

- a. Golli barnootaa dhiphaa waan ta'eef, gareedhaan hojjechuuf hin mijaa'u.
b. Barcumnii fi minjaalli edduma tokko dhaabbataa waan ta'aniif akka garaa socho'anii gareedhaan hojjechuuf ni rakkisa
c. Barcumaa fi minjaala sochoosuun dhorkaa dha.
d. Ifaa fi qilleensa gahaa waan hin qabneef, hin mijaa'u.

16. Akkaataan taa'umsa barattootaa hojii garee hojjechuuf mijahaa dhaa?

- a. Eeyyee b. Lakki

17. Yoo deebiin keessan lakk. 16 "lakki" ta'e sababiinsaa maali?

- a. Tarree galanii duubaa fuulduraan taa'uu
b. Fuulleetti wal ilaala mariyachuu dhabuu
c. Marii gareef gurmaa'uu dhabuu

18. Baay'inni barattootaa gola barnoota Afaan Oromoo keessa jiruu hojii garee raawwachuuf rakkoo ni uumaa?

- a. Ni uuma b. Hin uumu

19. Deebiin keessan “ ni uuma” isa’ jedhu yoo ta’e,sababiinsaa maali? (Deebii tokkoo ol danda’ama).

- a. Baay’inni gareewwanii waan hedduumatuuf, wacni ni baay’ata
- b. Baay’inni gareewwanii waan hedduumatuuf golli ni dhiphata
- c. Miseensonni garee tokkoo waan baay’ataniif, carraan wal qixa hirmaachuu hin jiru
- d. Hojii garee qindeessuuf ni rakkisa
- e. Barattoota sirriitti madaaluuf ni rakkisa
- f. Barsiisaan garee hunda hordofuuf ni rakkisa

20. Hojiin garee qulqullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa jettanii amantu?

- a. Nan amana b. Hin amanu

21. Yoo deebiin keessan lakk. 20 “ Hin amanu” ta’e qabannisaa maali?

- a. Sirriitti qindaa’ee waan hin gaggeeffamneef, qulqullina hin eegsisu
- b. Sirni barnootaa mijahaha waan hin taaneef, ququllina hin eegsisu
- c. Leenjii fi muuxannoobarsiisotaa gahaa miti
- d. Malli hojiin garee itti dhiyaatu quubsaa miti
- e. Hirmaannaan barattootaa gadi aanaa dha
- f. Kan biroo _____

22. Barattoota gareetiin barsiisuun dandeettii isaanii gama barnoota afaan dhalootaatiin ni cimsa jettanii yaadduu?

- a. Eeyyee b. Lakki

23. Yoo deebiin keessan “Lakki” ta’e, qabannisaa maal isiniti fakkaata?

- a. Barattoonni fedhiidhaan hirmaachuu dhabuu
- b. Leenjii fi muuxannoohojii garee qindeessuu hin qabu
- c. Akkaataan qophii sirna barnootaa hojii gareef mijahaha miti
- d. Fedhii, jaalallii fi kaka’umsi barsiisotaa gadi aanaa ta’uu
- e. Gurmaa’inni gola barnootaa hirmaannaa barattootaa waan daangessuuf
- f. Baay’inni barattootaa qooda fudhannaa barattootaa waan xiqqeessuuf
- g. Kan biroo _____

24. Rakkoolee gurguddoo hojiirra oolmaa hojii garee gufachiisu jettanii yaaddan kan biroo tarreessa. Yaada furmaataas kennaa.

Dabalee - C
Yuunivarsiitii Finfinnee
Sagantaa Digrii 2ffaa
Koolejii Barnootaa
Muummee Barnoota Afaanota Itoophiyaa
Mirkaneeffata (checklist) Do'ii Daree

Kutaa 9, daree _____, Guyyaa _____

1. Adeemsi baruu fi barsiisuu haalaan qindaa'eeraa ?

- Karoorfameeraa ?
- Barattooni gareedhaan dursanii gurmaa'aniiruu?
- Mata-dureen marii duraan filatamemoo yeruma sana kennname?
- Qajeelfamni ifaa fi barbaachisaa ta'e kennnameeraa?

2. Hojiin dhuunfaa fi garee xiyyeffannoon kennameefii gaggeeffamaa jiruu ?

- Barsiisaan gola keessa naanna'ee barattoota to'ataa?
- Rakkoo marii garee irratti barattoota gargaaraa?
- Barattooni gareenis ta'e dhuunfaan haala kamiin hirmaataa jiru?

3. Barattooni hundinuu gochaalee kennaman irratti wal qixa hirmaataa jiruu ?

- Barattooni fedhii fi kaka'umsaan hirmaatu?
- Barattooni hundi wal qixa hirmaatu?
- Fuula barattootaa irratti gamaachuun ni mul'ataa?

4. Barsiisaan barattoota sissi'eessuuf tooftaalee attamiitti fayyadamaa jira ?

- Mata-duree marii wajjin wal barsiisaa?
- Ibsa gabaabaa kennaa?
- Barattootasaa ni gorsaa; ni jajjabeessaa?
- Gaaffii fi deebiidhaan odeeffanno akka argatan gargaaraa?

5. Barattoota dhuunfaa yookaan gareewwan hojii garee hojjeten ni galateeffataa?

- Hamilee barattootaa ni eegaa; ni kabajaa?

6. Barsiisaa fi barttoota jidduutti haalli marabbaadhaan hojjechuu ni jiraa?

- Barsiisaa fi barattoota jidduutti walii galteen ni mul'ataa?
- Wal kabajuu fi wal gargaaruun ni mul'ataa?

- Barattooni gaaffii dhiyaatuuf fedhiidhaan deebisuuf yaaluu?
 - Barsiisaan deebii barattootaa ni dinqisiifataa? Mufii malee fudhataa?
7. Barsiisaan barattootasaa jaalalaan simatee barsiisaa yookaan qajeelchaa?
- Barsiisaan barattootasaa haala gaariin simataa?
 - Barsiisaan yeroo eegee gola barnootaa gala?
8. Adeemsi baruu fi barsiisuu haala naamusaa qabuu fi nagaadhaan gaggeeffamaa?
- Barattooni naamusa eeganii hojii garee hojetuu?
 - Barattoota jidduutti walii galteen ni mul'ataa?
 - Yeroo gareedhaan hojjetan sagaleen baay'atee jeequmsa uumaa?
9. Haalli madaallii fi hordoffii barattootaa maal fakkaata ?
- Barsiisaan barattoota dhuunfaa fi gareef xiyyeffannoo kennee ni hordofaa?
 - Barsiisaan raawwii barattoota dhuunfaa fi garee ni madaalaa?
 - Firii barattootaa galmeessuudhaan madaalaa?
10. Haalli gurmaa'ina golaa fi akkaataan taa'umsa barattootaa maal fakkaata ?
- Akkaattaan barcumnii fi minjaalli itti hojjetamee fi gurmaa'e hojii garee hojjechuuf mijahaa dha?
 - Baay'inni barattoota gola keessaa maal fakkaata?
 - Bal'inni gola barnootaa gahaa dhaa?
 - Golli barnootaa ifaa fi qilleensa gahaa qabaa?
 - Akkaataan taa'umsa barattootaa maal fakkata?
11. Galmeen tokkoo tokkoo barataaf qabamu ni jiraa ?
12. Yeroon hojii fi marii gareef kenname gahaa dhaa ?
13. Baay'ina barattoota daree keessaa:

Dhiira _____ Dubara _____ W/t _____

Dabalee - D
Yuunivarsiitii Finfinnee
Sagantaa Digrii 2ffaa
Koolejii Barnootaa
Muummee Barnoota Afaanota Itoophiyaa
Qajeelfama Gaaffii fi Deebii (Interview Guide)

Gaaffii fi Deebii Supparvaayzaroota Godinaa, Aanaa fi Hoggantoota Mana Barumsaaf dhiyaate.

Kaayyoo guddaan gaaffii fi deebii kanaa Mana Barumsaa Amuruu sadarkaa 2ffaa gola barnoota Afaan Oromookeessatti wanttoota hojiirra oolmaa hojii garee gufachiisan irratti odeeffannoo funaanuudhaan rakkolee jiran addaan baasuu fi yaada furmaataa kennuu dha. Waan ta'eef, karaa kanaan hirmaannaa gochuudhaan deebii isin nuu kennitan qu'annaagaggeeffamu kanaaf bu'aa olaanaa qaba. Odeeffannoona isin nuu keennitanis icciitiidhaan qabamee dhimma qormaata kanaaf qofa kan oolu dha.

Galatoomaa!

1. Malli baruu fi barsiisuu barattoota sissi'eessaa fi hirmaachisaa barsiisu isa kami jettanii yaaddu?
2. Malleen baruu fi barsiisuu kana keessaa iddoon mala hojii gareetiin barsiisuu hammami?
3. Akka hubannoo fi hordoffii keessaniitti, hojiin garee gola barnoota Afaan Oromoo keessatti haala kamiin hojiirra oola?
 - Karoraa fi sagantaa qabaa?
 - Qindaa'ee dhiyaataa?
 - Golli barnootaa fi barattooni dursanii gurmaa'uu?
 - Galmeen barattootaa mijaahee jiraa?
 - Barattooni hirmaannaasaaniif madaalamaniif qabxii argatuu?
4. Barattooni marii fi hojii garee irratti fedhii fi gammachuudhaan hirmaatuu?
 - Hundisaanii,
 - Walakkaansaanii,

- Tokko tokkoonsaanii,
 - Hunduu hin hirmaatan,
5. Yoo bal'innaan hin hirmaatan ta'e, rakkoonsa maali jettanii yaaddu?
 6. Mala hojii gareetiin barsiisuu irratti leenjii, muuxannoo fi fedhiin barsiisotaa maal fakkaata? Yoo hanqina qabaate attamitti fooyya'a jettanii yyaaddu?
 7. Haalli qophii sirna barnootaa gochaalee hojii gareef mijahaa dhaa?
 8. Gurmaa'inni gola barnootaa mala hojii gareetiin barsiisuuf mijahaa dhaa?
 9. Mijaahaa miti yoo ta'e rakkoonsa maali?
 - Haala tolfama barcumaa fi minjaalaa
 - Baay'ina baraattootaa fi hanga golaa
 - Haala yookaan akkaataa taa'umsa barattootaa
 - Ifaa fi qilleensa gola barnootaa
10. Mala hojii gareetiin barsiisuun qulqullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa jettanii amantu? Attamitti?
 11. Wantoonni gurguddoona dalagaa hojii garee gufachiisu jettanii yaaddan maal maal fa'i?
 12. Rakkolee ka'an kanaaf yaadni furmaataa maali jettanii yaaddu?

Dabalee - E

Yuunivarsiitii Finfinnee

Sagantaa Digrii 2ffaa

Koolejii Barnootaa

Muummee Barootaa Afaanota Itoophiyaa

**Cuunfaa Yaadaa Supparvaayzaroonni Godinaa fi Aanaa fi
Dura-Taa'oni Mana Barumsaa Kennan**

T.L	Maqaa	Gahee Hojii	Muuxannoo walii galaa	Supparvaazarummaan/ D. Taa'ummaan	Sadarkaa Barnootaa
1	Abbabaa Maammoo(G ₁)	Sup. Godinaa	24	1	B.A
2	Ibsaa Abbooma (G ₂)	Sup. Godinaa	14	1	B.A
3	Abbabaa Zoodee (A ₁)	Sup. Aanaa	24	3	12+3
4	Bayyanaa Dhugaasaa(A ₂)	Sup. Aanaa	21	5	12+2
5	Taaddalaa Baqqalaa (D ₁)	D. Taa'aa	15	2	B.A
6	Laggaas Umar (D ₂)	I/A/D. Taa'aa	5	1	12+2

1. Deebii Supparvaayzaroonni Godinaa Kennan

1.1. Malli si'aa'inaanaan barsisuu fi hirmaachisaa ta'e isa kami gaaffii jedhuuf:

Hojii garee, hojii daree fi hojii manaa, akkasumas diraamaa jechuun
Deebisaniiru (G₁).

1.2. Malli baruu fi barsiisuu hojii garee hojii barnootaa kessaatti iddo olaanaa qaba
(G₂).

1.3. Akka hubannoo fi hordoffi keessaniitti hojiin garee gola barnoota Afaan Oromoo
keessatti hojiirra oolaa jiraa, gaaffii jedhuuf;
Takka takka karoora qaba; sagantaa hin qabu; qindaa'ee hin dhiyaatu; gollii fi
barattoonni gurmaa'oo miti; galmeen barattootaa fi qabxiin madaalliif
kennamu hin jiru jechuun deebii kennaniiru.

1.4 Barattoonni marii fi hojii garee irratti fedhii fi gammachuudhaan hirmaatu?
Haalli gola barnootaa fi akkaataan dhiyeessa baranootaa waan hin
mijoofneef, barattoonni irra caalaan hin hirmaatan. Barattoonni baay'een
barattoota ciccimoo muraasa irratti hirkatu (G₁ fi G₂).

1.5 Maaliif bal'inaan hin hirmaatan gaaffii jedhuuf;
Barattoonni palaazmaan waan barataniif yeroon hin gahu, barsiisonni iraa caalaan
ijoollee waan ta'aniif, barumsa hojii garee qindeesanii fi hawwataa taasisanii
waan hin dhiyeessineef(G₁).

1.6 Mala hojii gareetiin barsiisuu irratti leenjii, muuxannoo fi kaka'umsi barsiisotaa maal fakkaata?

Barsiisonni ijoollee waan ta'aniif muuxannoo dhabuurraa kan ka'e itti yaadanii hin qophaahan, hin hojjetanis. Saayinsiisaatu jira malee qabatamaan hin jiru (G₁). Barsiisota irratti hojiin waan baay'atuuf, hojii gareetiin barsiisuuf yeroo hin qaban; barattoonni gola tokkoo baay'ee waan ta'aniif, hojii garee gaggeessuuf hin mijahu jedhanii barsiisoonni waan yaadan fakkaatu (G₂).

1.7 Haalli qophii sirna barnootaa raawwii hojii gareef mijahaa dhaa?

Kitaaba waan hin madaalleef hin beeknu (G₁ fi G₂).

1.8 Gurmaa'inni gola barnootaa mala hojii gareef mijahaa dhaa?

Mijaahaa miti (G₁ fi G₂).

1.9 Sababiinsaa maalii gaaffii jedhuuf immoo:

Golli barnootaa sadarkaasaa eegee kan ijaarame miti. Dhiphaa dha.(G₁ fi G₂) Barcumnii fi minjaalli barattootaa mijahaa miti; inni jiruyyuu caccabaa dha (G₁ fi G₂).

1.10 Malli baruu fi barsiisuu hojii garee qulqullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa jettanii yaadduu?

- Ni eegsisa. Sababiinsaas barattoonni yoo waliin dubbatan, falmanii fi haasa'an hundaa ol qulqullinni barnootaa waan eegamuuf (G₁ fi G₂).

1.11. Rokkoolee gurguddoo hojii garee gufachiisan:

- Barattoonnii fi barsiisonni fedhii dhabuu (G₂),
- Hanqina daree irraa kan ka'e golli barnootaa dhiphachuu (G₁ fi G₂),
- Hanqinni barcumaa fi minjaalaa jiraachuu (G₁ fi G₂),
- Hanqina barsiisota sadarkaa barsiisan wajjin wal gituu (G₁),
- Baay'ina barattootaa (G₁ fi G₂),
- Hanqina Bajataa (G₁ fi G₂),
- Hanqina kitaaba dabalataa (G₂),

1.12 Furmaata rakkolee armaan oliif jarri lachan kennan:

- Barsiisotaaf leenjiin adda addaa gama mootummaatiin utuu kennamee,
- Hirmaannaan uummataa fi mootummaa utuu cimee,
- Hordoffiin utuu taasifamee.

2. Deebii Supparvaayzaroonni Aanaa Kennan

2.1 Malli si'aa'inaan barsiisuu fi hirmaachisaa ta'e isa kami?

-Hojiidhaan barachu, marii garee, do'attanii gabaasa dhiyeessuu, falmii fi gaaffii fi deebii dha jechuun debii kennaniiru (A₁ fi A₂).

2.2 Malli baruu fi barsiisuu hojii garee hojii barnootaa keessaatti iddoo attamii qaba ?

- Iddoo guddaa qaba. Keessatuu afaan barachu keessatti waliin dubbatanii yaada ofii sirriitti dhiyeeffachuu, rakkoo ofii ibsuufi walii galuuf baay'ee gargaara (A₁).

2.3. Akka hubannoo fi hordoffii keessaniitti hojiin garee gola barnootaa Afaan Oromoo keessatti haala kamiin gaggeeffamaa?

-Qindaa'ee hin gaggeeffamu, sagantaa fi karoora hin qabu, golli barnootaa fi barattoonni gurmaa'oo miti, barattoonni madaalamani qabxiin hin kennamu (A₁ fi A₂). Sababiinsaas barsiisoonni gahumsaa fi dandeettii waan hin qabneef, gola barnootaa fi barattoota sirriitti qajeelchuu hin danda'ani.

2.4 Barattoonni marii fi hojii garee irratti fedhii fi jaalalaan hirmaatuu?

-Barattoonni ciccimoonii fi barattoota giddu-galeessaa keessaa muraasni ni hirmaatu. Baay'een barattootaa, garuu, hin hirmaatan (A₁). Sababiin kanaaf kennames barattoonnii fi barsiisonni hojiin garee jijiirama fida jedhanii waan hin amanneef, barattoonni dadhaboon barattota cimoo irratti waan hirkataniif (A₁). Barattoonni dadhaboon barattoota cimoof maallaqayyuu ni kenu. Kunis qurumsa akka isaanii kennaniif karaa saaqa (A₂).

2.5 Maaliif bal'inaan hin hirmaatan?

-Barattoonni gar-malee waan baay'ataniif, barsiisaan addaan baasee gargaarsa kennuu hin danda'u; barsiisonni pilaazmaatu barsiisa jechuun qophii hin godhan; barattoonni baay'een ofirratti amantaa hin qaban; isaan cimoorratti hirkatu; hatanii darbuun waan jiruuf barattoonni hojii gareettii of hin dhiphisan (A₁ fi A₂).

2.6 Mala hojii gareetiin barsiisuu irratti leenjii, muuxannoo fi kaka'umsi barsiisotaa maal fakkaata?

-Barsiisonni leenjii qabna jedhanii haa dubbatan malee, barattoonni ofiin hojenii beekumsa argatu kan jedhu sammuusaanii keessa kan jiru hin fakkaatu (A₁).

-Barsiisonni hojii gareetiin barsiisuuf nuffii fi humna laafina qabu (A₁ fi A₂).

-Muuxannoo gahaas hin qaban (A₁ fi A₂).

2.7 Haalli qophii sirna barnootaa hojii gareef mijahaa dha?

-Utuu sirriitti itti hojjetamee baay'ee mijahaa dha (A₁ fi A₂).

2.8. Gurmaa'inni gola barnootaa hojii gareef mijahaa dhaa?

-Mijaahaa miti.

2.9 Sababii mijahina dhabuu gola barnootaa:

-Manni barumsaa kun istaandaardiisaa eegee mootummaatiin kan ijaarame miti.

Uummataan kan ijaarame (A₁). Kanaafuu, golli dhaphaa waan ta'eef barattoonni hedduun gola tokko keessa taa'uuf dirqamu (A₁ fi A₂). Kun immoo hojii gareef hin mijahu, ni dhiphata. Humni barsiisaa sirriitti leenji'e hin jiru waan ta'eef barattoota daree tokkotti dachaasanii barsiisuun mana barumsaa kana keessatti dirqama. Barcumnii fi minjaalli gahaa miti (A₁ fi A₂).

2.10. Malli baruu fi barsiisuu qulqullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa?

-Baay'ee eegsisa (A₁ fi A₂). Sababiin isaan kennan walitti qabamuun dhiyaateera.

Afaan Oromoo ni guddisa, haala ammayyatiin barsiisuu fi barnoota kaan haala salphaa ta'een ittiin barsiisuuf guddaa ni gumaacha, dandeettii barattootaa cimsuun qulqullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa, Afaan Oromoo sadarkaa olaanaatti baratamuufis bu'uura ta'a jechuun deebisaniiru.

-Faayidaa hojii gareerra argamus yoo ibsan- barataan ofitti amanee akka hojjetu taasisa, ija laafina barataa ni hammbisa, barataan akka hojjetaa baratu taasisa, mariyatee walirraa baruu danda'a, mala rakkoo hiikuutiin barachuu danda'a.

2.11. Rakkolee gurguddoo hojii garee gufachiisan:

- Hanqina dareerra kan ka'e dhaphina golaa fi baay'ina barattootaa(A₁ fi A₂),

-Fedhii dhabuu barattootaa (A₁ fi A₂)

-Barcumnii fi minjaalli mijahaa ta'uu dhabuu (A₁ fi A₂),

-Fedhii fi muuxannoo dhabuu barsiisotaa (A₁ fi A₂),

-Leenjiin barsiisotaa haala ammayyatiin kennamuu dhabuu (A₁),

-Sadarkaan barnoota barsiisotaa dippiloomaa ta'uun barnoota sadarkaa 2ffaa kennuu irratti rakkoo uumuu (A₁ fi A₂),

-Barnoota Afaan Oromoo barsiisuu irratti mata-dureewwan marii aadaa fi seenaa yoo ta'an qaama biraatiin (dhaaba Siyaasaatiin) akka yakka siyaasaatti ilalamuu (A₁ fi A₂).

2.12. Yaada furmaata rakkolee kanaa irratti deebii jaraa kan wal faakkatantu dhiyaate.

- Daree dabalataan ijaaruun hanqina daree furuu,
- Baay'ina barattootaa haala istandaardii mootummaatiin gurmessuu,
- Hanqinni barcumaa fi minjalaa qindoomina mootummaa fi hawaasaatiin furuu,
- Leenjiin hojiirraa yeroo yerootti barsiisotaaf utuu kennamee,
- Barnoonni dhiibbaa siyaasaa irraa utuu bilisa ta'ee,
- Bajata barattootaaf ramadameen meeshaaleen barbaachisan utuu bitamanii,
- Sadarkaan barnoota barsiisotaa dippiloomaa irraa digriitti utuu fooyya'ee,
- Baay'inni barsiisotaa utuu dabalee,
- Miindaan barsiisotaa fooyya'u dhabuun fedhiisaanii waan hir'isuuf, utuu fooyya'ee,
- Barattoonni yoo qorumsa biyoyolessaa kufan kaffalee waan barsiisuuf, barattoonni dhimmamanii barachuuf fedhii hin qaban.

3. Deebii Hoggantoonni Mana Barumsaa Kennan.

3.1 Malli si'aa'inaan barsiisuu fi hirmaachisaa ta'e isa kami?

- Yoo barataa fi barsiisaan walii galanii hojjetani dha (D₁),
- Mala barattoonni gareetiin hirmaachuu (D₂),
- Bulchiinsa mana barumsaa, barsiisotaa fi barattoota jidduu yoo walii galteen uumame (D₁ fi D₂).

3.2 Malli baruu fi barsiisuu hojii garee hojii barnootaa keessatti iddo attamii qaba?

- Akka walii galaatti iddo guddaa qaba. Garuu hojiirra oolaa hin jiru (D₁).
- Sababiin kennames- haala imaammataatiin barattoota 40tu gola tokko keessatti barachuu qaba. Haa ta'u malee barattoota 90 ta'antu gola tokko keessa jira (D₁)

3.3 Akka hubannoo fi hordoffii keessaniitti hojiin garee gola barnoota Afaan Oromoo keessatti haala kamiin gaggeeffama?

- Akka walii galaatti gaggeeffamaa hin jiru (D₁ fi D₂).
- Sababiin kennames : barchumnii fi minjallichi barattootaa mijaahaa ta'uu dhabuu, hanqina daree fi barsiisotaa(D₁ fi D₂) ta'uu eeraniiru.

3.4 Barattoonni marii fi hojii garee irratti fedhii fi jaalalaan hirmaatu?

- Waggaa lamaa fi sadii as Afaan Oromoo irratti fedhii fi kaka'umsaan hirmaatu.

Kanarrattuu gaaffii barumsi hunduu hanga kutaa 9 fi 10tti utuu Afaan Oromootiin ta'ee jedhu jechuun ibsaniiru(D₁ fi D₂).

3.5 Leenjii, muuxannoo fi fedhiin barsiisotaa hoo?

- Leenjii kallatiidhaan qabu, garuu gahaa miti (D₁),
- Fedhii fi kaka'umsa gaarii qabu (D₁ fi D₂),
- Malleen gaggaariitti fayyadamu (D₂),
- Muuxannoon isaanii gahaa miti (D₁).
- Leenjii hojiirraa dhabuu (D₁ fi D₂).

3.6 Qophiin sirna barnoota Afaan Oromoo hojii gareef mijahaa dhaa?

- Looga irratti rakkoo xiqqoon jira malee baay'ee mijahaa dha (D₁).

3.7 Gurmaa'inni gola barnootaa hojii gareef mijaa dhaa?

- Gonkumaa mijahaa miti (D₁ fi D₂).

3.8 Sababii kenname:

- Kan dhalli namaa keessa taa'ee baratu miti (D₁ fi D₂),
- Golli dhiphaa waan ta'eef barattooni walitti ukkamamanii baratu(D₂),
- Barcuma tokkorra barattoota 5-7tu irra taa'a (D₁ fi D₂),
- Manni barumsaa uummataan waan ijaarameef, istaandaardii hin guutu(D₁),
- Barcumnii fi minjaalli kan uummataan qottoon soofamee hojjetame malee kan mootummaatiin hojjetame tokkolle jiraachuu dhabuun rakkoo olaanaa dha (D₁ fi D₂),
- Gola barnootaa keessatti barsiisaan barcumaa minjaala hin qabu (D₁ fi D₂),

3.9 Malli hojii garee quqlullina barnoota Afaan Oromoo ni eegsisa?

- Eeyyee, Sirriitti eegsisa(D₁ fi D₂). -Barattoota eeggattummaa jalaa baasa,
- Barattooni walirraa baratu,
- Hirmaannaa barattootaa cimsa
- Waa kalaquuf ni gargaara,
- Hordoffii barsiisaaf ni tumsa,
- Dandeettii barattootaa ni cimsa
- Ququllina barnootaa ni eegsisa,
- Qophii barsiisotaa fi barattootaa daran cimsa.

3.10 Rakkoolee gurguddoo raawwii hojii gareef gufuu ta'an:

- Hanqina dareerraan kan ka'e barattoonni baayachuu fi golli dhiphachuu (D₁ fi D₂),
- Barcumnii fi minjaalli mijaaaha ta'uu dhabuu (D₁ fi D₂),
- Hanqina barsiisotaa fi barsiisaan digrii qabu tokkollee dhabamuu(D₁ fi D₂),
- Hanqina bajata (D₁ fi D₂),
- Pilaazmaan yeroo hojii garee fudhachuu (D₁ fi D₂),
- Gumiin barnoota afaanii jiraatus hojiirra ooluu dhabuu (D₁ fi D₂),
- Hanqinni meeshaalee barnootaa jiraachuu (D₂).

3.11 Yaada furmaataa :

- Mootummaan mana barnootaa kana uummata qofaatti gatuu mannaa utuu gadi bu'ee uummata kana gargaaree (D₁ fi D₂),
- Barcumaa fi minjaala sadarkaasaa eege mootummaan utuu guutee (D₁ fi D₂)
- Barsiisota Afaan Oromoo barsiisaniiif, akkuma barnoota Afaan Ingilizii
leenjiin dandeettii cimsu yeroo gabaabaaf utuu kennamee (D₁),
- Qaan ni olaanu barumsi Afaan Oromoo haala cimee itti fufu mijeessuuf hordoffii walirraa hin cinne utuu taasisee (D₂),
- Barsiisotaaf onnachiiftuun utuu kennamee (D₁ fi D₂),
- Bajatni gahaan utuu ramadamee (D₁ fi D₂),

100

ZEUNHOO.COM

79
35
44
24
14
18

**Yuuniivarsiitii Addis Ababaa
Qu'annoolee Digrii Lammaffaa
Koollejjii Barnootaa
Muum mee Barnoota Afaaniifi Barruu Oromoo**

**Sakattaa Rakkolee Raawwii
Hojii Garee Mana Barumsaa Amuruu Sadarkaa
Lammaffaa Gola Barnoota Afaan Oromoo Irratti
Gufuu Ta'an**

Margaa Dabaloo

Boordii Qortootaatiin Kan Mirkanaa'e

Dura Taa'aa Koree Eebbaa

Mallatoo

Mendi da Barkesa (Dr)

Gorsaa

Mallatoo

Getachew Adugna

Qoraa Keessaa

Mallatoo

Tameel Kitila

Qoraa Alaa

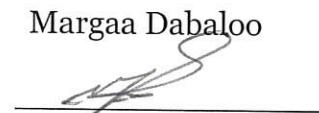
Mallatoo

Ibsa

Waraqaan kun hojii haaraa kan koo fi yuuniivarsiitii biraatti digriidhaaf kan hin dhiyaanne ta'uusaa hubachiisaa, maddoota ragaalee itti fayadame hunda wabeeffachuu koo mallattoo kootiin nan mirkaneessa.

Maqaa Margaa Dabaloo

Mallattoo

16 - 07 - 07

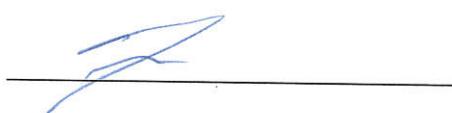
Guyyaa

Mirkana (Approval)

Akka gorsaa yuuniivarsiitti, waraqaan qu'annoo kun qorumsaaf akka dhiyaatu kanan mirkaneesse ta'uu koo beeksisa.

Maqaa Mandiidaa Barkeessaa (Ph. D)

Mallattoo

16 - 08 - 07

Guyyaa